

УДК 027.7(477.51)"192/193"

DOI 10.31.65/2520-6966-2019-12i-97-228-269

Г. С. Осіпова

завідувач відділу обслуговування і зберігання фондів бібліотеки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Л. П. Косовських

завідувач сектору абонементів бібліотеки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Сторінки історії бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: роки великого перелому (1920–1930-ті рр.)

У статті розглядається складний, суперечливий період розвитку бібліотеки Ніжинської вищої школи в суспільно-політичних реаліях радянської дійсності 20–30-х рр. ХХ ст., коли відбулися кардинальні динамічні зміни в системі організації, методологічних засадах та підходах до визначення пріоритетних напрямків розвитку вищого навчального закладу. Розкривається діяльність бібліотеки та її місце у контексті історії Ніжинської вищої школи та бібліотечної справи в Україні.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, Ніжинський інститут народної освіти, бібліотека, Ніжин, історія бібліотечної справи.

Діяльність університетської бібліотеки у 20–30-ті рр. ХХ ст. – найбільш складний і малодосліджений період її історії. Окремих праць, які б ґрунтовно висвітлювали діяльність бібліотеки Ніжинської вищої школи (далі – НВШ) цього періоду, не виявлено. Загальні теми історії Ніжинської вищої школи та її книгозбірні висвітлюють праці Г. В. Самойленка та О. Г. Самойленка [1], С. Г. Самойленка [2], які містять лише короткі відомості історії університетської книгозбірні. Серед сучасних досліджень обраної тематики варто зазначити публікацію О. С. Морозова [3] та праці Г. С. Осіпової [4], [5]. Пропонована розвідка є першою спробою дослідити етапи становлення й розвиток бібліотеки Ніжинської вищої школи в суспільно-політичних реаліях радянської дійсності 20–30-х рр. ХХ ст. та на основі аналізу архівних матеріалів охарактеризувати історичне середовище, у якому формувалася книгозбірня в контексті історії НВШ, висвітлити процеси поповнення її фондів, організації бібліотечної роботи, з'ясувати роль бібліотекарів та їхній внесок у розвій бібліотеки.

До процесів перебудови всіх форм соціально-економічного, культурного й національного життя в Україні у перші післяреволюційні десятиліття долучалися й бібліотеки навчальних закладів. Загалом це були нелегкі часи виживання книгозбірні, адже реформа вищої школи негативно відбилася як на її діяльності, так і самому існуванні. Архівні документи, що збереглися, дають можливість простежити, яким чином відбувалося становлення бібліотеки, відтворюють атмосферу цього періоду, пов'язаного з важким економічним становищем в країні та недоліками реформи вищої освіти.

Упродовж 1920-х років заклади освіти Чернігівщини переживали перехідний період, коли радянська влада реформувала всю сферу освіти в Україні, підганяючи її під свої ідеологічні трафарети. Цю тезу підтверджує низка документів. "Аполитичность старой школы, которая считалась идеалом, теперь считается недопустимой. Институт готовит работников социалистической культуры, которые не могут быть аполитичными" [6]. Із протоколу Правління НІНО за 1926 рік про відкриття дитсадка при ІНО "... садок повинен виховувати в дітях властивості борця за комуністичні ідеали та будівничого соціалістичного устрою" [7]. Саме у цей час було розроблено власну українську концепцію та модель вищої освіти, яка, з одного боку, була виявом національної самобутності, а з іншого, – підпорядковувалася ідеологічним постулатам тоталітарної політики держави, виконуючи загальнодержавне замовлення щодо творення нового українського інтелігента. Уся освітня система стала складником єдиного державного апарату для проведення комуністичної пропаганди серед трудящих мас населення. Із звіту Наркомосу УСРР про освітню роботу за 1920–1923 рр.: "Вузы становятся цитаделью рабоче-крестьянской власти, кузницами победоносного строительства нового социалистического общества. [...] Сохранение учебных заведений и ведение занятий в них в этот период является сплошным самоотвержением и героизмом, а руководство ими – смелостью храбрых" [8, с. 320–321]. Щонайбільше від реформаторських експериментів потерпали регіональні заклади вищої освіти (далі – ЗВО), які не мали авторитетного захисту, на відміну від столичних, і виявилися найпридатнішим матеріалом для відпрацювання сумнівних освітніх проєктів радянського керівництва [9, с. 144]. Розвиток вищої педагогічної освіти на Чернігівщині, який відбувався в умовах корінних соціальних перетворень і був спрямований на пошук ефективних форм організації навчально-виховного процесу, позначився, зокрема, частою зміною назви й статусу навчальних закладів. Створення нових інститутів було пов'язано, крім змістових аспектів реформи вищої освіти, із

відкриттям при них навчально-допоміжних установ, найважливішими з яких були бібліотеки.

Із історії реформ Ніжинського інституту: "... ему (інституту – прим. авт.) пришлось пережить целый ряд реформ, которые не переживали другие высшие учебные заведения. Эта особенность объясняется тем, что Нежинский Институт, как одно из самых миниатюрных по объему и одно из самых простых по структуре высших учебных заведений, легче всякого другого мог подвергаться всяким экспериментам в духе времени. [...] когда задачи народного образования заняли в революционном строительстве лидирующее место, когда в России чуть не в каждой губернии открываются высшие школы, закрывать на Украине существующую высшую школу и оставлять неиспользованными большие книжные сокровища (в библиотеке 110 945 томов) и целую корпорацию ученых специалистов – было бы преступлением" [10]. А ось як пише про Ніжинську вищу школу тих років кандидат історичних наук та завідувач бібліотекою ІНО В. Пухтинський: "Він (інститут – прим. авт.) зазнав на собі цілу низку експериментів і інших негарних вчинків з боку колишніх радянських керівників, напр.: введення Дальтон-плану, відсутність роками єдиних учбових програм або часта їх зміна і перевірка, повна відсутність підручників або низькоякісний їх учбовий матеріал, цькування і зле поводження з учителями старої школи, зниження авторитету учителів через вживання методу "критики і самокритики"; репресалії проти вчителів, які сміли свою власну думку мати; сприяння вчителям з партійними квитками" [11]. Зазначимо, що ще з 24 квітня 1919 року, згідно з декретом Ради народних комісарів УСРР, "всі вищі шкільні заклади на Україні перейшли під заряд Народного комісаріату освіти та на утримання держави" [12]. У рамках виконання нових завдань 23 березня 1921 року було скликано першу Всеукраїнську нараду, яка схвалила нову систему народної освіти. У контексті загальної перебудови системи освіти, наслідком якої стала її централізація, було проведено реорганізацію та змінено статус навчальних закладів. Скажімо, наслідком реформи було розформування університетів і організація інститутів народної освіти (далі – ІНО) на базі педагогічних інститутів, які мали два факультети – професійної освіти та соціального виховання. Протягом червня 1920 р. – вересня 1921 р. вища школа в Ніжині працювала під назвою Науково-педагогічний інститут. У студентській аудиторії ніжинського ЗВО прийшла селянська й робітничка молодь. "Характер внонь поступающих иной, чем прежних студентов, в смысле научной подготовки, они подготовлены плохо, но зато теперь поступает больше детей рабочих и крестьян, т. е. пролетариат" [13]. Постановою Наркомосвіти УРСР від 7 червня

1921 р. Ніжинський науково-педагогічний інститут був реорганізований в Ніжинський інститут народної освіти (далі – НІНО). У ньому відкрито факультет соціального виховання, робітничий (підготовчий) і факультет професійної освіти, на яких навчалося 239 студентів. Усіма ділянками діяльності інституту керувало бюро НІНО, у яке входили ректор, декани факультетів, представник студентів та деякі інші особи. У зв'язку з тим, що Наркомос України вирішив закрити в Ніжині факультет професійної освіти, з 1923 по 1932 рр. було лише два факультети. Факультет соціального виховання готував учителів для семирічних шкіл і шкіл робітничої молоді, а робітничий факультет, який мав денне і вечірнє відділення, здійснював підготовку молоді для вступу до вищої школи. Термін навчання на кожному факультеті був три роки [14]. Із доповіді ректора на загальних зборах викладачів, співробітників і представників студентів НІНО, які відбулися 30 січня 1922 року: "Было весьма тяжелое материальное положение Института. Была послана в Харьков смета, но безрезультатно и только по распоряжению Нежинского Уревкома по неутвержденной смете выплачивалось жалованье. Затем было получено предписание из центра преобразовать Институт по образцу Черниговского и Глуховского. Но какова должна быть эта реформа объяснено не было. Такое невыясненное положение продолжалось до августа 1920 года, в августе последовало распоряжение из Харькова о немедленном преобразовании Института. Была собрана межведомственная комиссия и выработан проект Научно-Педагогического Института, который просуществовал весь 1920–21 учебный год. В мае 1921 года из Харькова была получена телеграмма с предложением Нежинскому Институту представить отчет через своих делегатов. От профессорского персонала поехали профессора Тихомиров и Новодворский, а от студентов Фохт. Обсуждение учебных планов, устава и отчета привело к тому, что преобразование в Научно-Педагогический Институт не удовлетворило Наркомпрос и в дальнейшем было предложено преобразовать Нежинский Научно-Педагогический Институт в Институт Народного Образования" [15].

Як бачимо, становище інституту залишалося скрутним. Наприкінці 1920 р. садиба інституту являла собою руїну, хоча ніяких військових дій за неї не вели. Колектив інституту був фактично обібраний до нитки, майже не мав засобів для існування, а дехто із співробітників навіть утратив і дах над головою, бо був безцеремонно виселений зі своєї власної домівки [16, с. 124]. Навчальний процес відбувався в приміщеннях 1-ї, 3-ї та 7-ї шкіл, у флігелях і навіть на квартирах викладачів, адже головний корпус був частково пошкоджений, а в уцілілій

його частині містився штаб Дванадцятої армії та школа червоних командирів [17, с. 522]. Поступово приміщення інституту було приведене в належний стан і заняття відновилися в головному корпусі.

Постановою Наркомосвіти УРСР у 1930 р. Інститут народної освіти було реорганізовано в Інститут соціального виховання (далі – ІСВ) з трирічним терміном навчання з відділеннями: історико-економічним, філологічним, агробіологічним, фізико-математичним [18]. 17 жовтня 1932 року за розпорядженням Народного комісаріату освіти України було відкрито Ніжинський педагогічний інститут професійної освіти для підготовки вчителів-предметників. У новоутвореному навчальному закладі залишилися ті ж відділення, що і в його попередника – Інституту соціального виховання. А в 1933 р. частина інститутів соціального виховання й інститутів професійної освіти була реорганізована в педагогічні ЗВО, у тому числі й Ніжинський інститут із чотирьохрічним терміном навчання. За період з 1921 по 1933 роки Інститут народної освіти закінчило понад 1 400 чоловік. Основною масою випускників були вчителі шкіл [19]. У складних умовах реформування колектив НВШ продовжував роботу, прагнучи готувати кваліфікованих спеціалістів-учителів. І не останню роль у цьому відіграла інститутська бібліотека, фонд якої формувався відповідно до політики держави та навчальних планів закладу. Зрозуміло, що впродовж становлення бібліотеки трансформувалася і її місія, пов'язана з потребами навчального закладу, при якому вона діяла.

На початку 20-х років ХХ ст. наукові бібліотеки України ще мали відносну незалежність і залишалися без систематичного, планового, об'єднаного єдиною ідеєю керівництва. Віддані цілковитій ініціативі та індивідуальній волі окремих керівників або окремих установ, бібліотеки проходили свій шлях індивідуально, не маючи зв'язків із діяльністю інших бібліотек. Спільними для них були хіба що недостатність бюджетних надходжень і відсутність планів. До 1924–1925 рр. бібліотеки не були централізованими й підпорядковувалися різним головним управлінням. Бібліотеками вищих навчальних закладів опікувався Головний політико-просвітній комітет Наркомосу. Цікаво відмітити, що наукові бібліотеки повільніше долучалися до процесу радянського будівництва бібліотечної справи. Про це свідчить хоча б той факт, що бібліотекар ІНО М. Бережков практично до 1924 року користувався печаткою старого зразка "Бібліотека Історико-філологічного Інституту кн. Безбородька", що було поставлено йому у службу провину [20].

Зауважимо, що бібліотека, як і раніше при Історико-філологічному інституті, розміщувалася в північній частині головного корпусу

ІНО, на другому поверсі, займаючи десять великих кімнат і частину великого коридору [21]. Але приміщення це виявилось замалим. Усе гостріше відчувалася потреба в розширенні площ бібліотеки, позаяк ще в 1919 році було заплановано віддати графські кімнати бібліотеці інституту та гімназії. У квартирі почесного попечителя передбачали розташувати не тільки книжкові шафи, але й студентську читальню [22]. Ремонт графської квартири вимагав серйозних фінансових витрат. На засідання Правління був запрошений технік Федорина, який порадив зміцнити підпільні балки, щоб згодом тут можна було встановити бібліотечні шафи [23]. Після ремонту Конференція ухвалила рішення про переміщення в графську квартиру двох студентських бібліотек, української бібліотеки, для якої вже було надано кредит в сумі 7 000 рублів, та читального залу [24]. Також архівні документи засвідчують, що в фундаментальній бібліотеці 1920 року зберігався інвентар інституту і на якийсь час до неї був обмежений допуск учнів основного відділення "з огляду на те, що багато хто з них по своїй молодості можуть легковажно поводитися з книгами та іншими цінними предметами, що зберігаються в бібліотеці" [25]. Крім того, протягом багатьох років бібліотека та музей залишалися без опалення. Величезну будівлю ІНО було дуже важко обігріти, оскільки незважаючи на достатню кількість пічок (на 1925 рік було близько ста тридцяти пічок) не вистачало паливного матеріалу [26].

Варто зазначити, що на початку 1920-х років в Україні починається переорієнтація бібліотечної справи на виконання завдань соціалістичного будівництва. Головне завдання бібліотек – активна участь у соціально-економічному житті країни, політична освіта широких трудящих мас. Особливу увагу приділяли вдосконаленню роботи бібліотек при вищих навчальних закладах. Основною їхньою функцією визначалася освітньо-виховна, яка мала реалізовуватися через політичне виховання та забезпечення інформаційних потреб працівників закладів освіти. У радянських нормативних документах зазначалося, що бібліотеки є невід'ємним складником освіти, культурно-освітніми та політико-виховними центрами освітньої системи [27, с. 162–167]. Зміст бібліотечної роботи визначався загальними завданнями політичного й культурно-побутового виховання: "... ближчою метою є перетворення бібліотек в один із засобів витворення комуністичного світогляду й в одне з огнищ виховання й освіти в дусі марксизму й лєнінізму". Визначальними гаслами на довгий час стали: індустріалізація країни; режим економії; розвиток продуктивних сил країни; найбільша увага селу; розвиток робітничої радянської громадськості; популяризація радянського законодавства; широке

роз'яснення завдань міжнародної політики радвлади; українізація [28]. В учительських інститутах упроваджувалися розширені й поглиблені навчальні плани, які включали як загальноосвітні, так і спеціальні предмети: загальна історія з історією України, філософія, психологія, загальна педагогіка та історія педагогіки, експериментальна дидактика. Тому виникла потреба в забезпеченні фаховою літературою і тих, хто навчав, і тих, хто навчався [29, с. 64].

У цьому контексті слід зауважити, що книгозбірня Ніжинської вищої школи історично була сформована як осередок класичної освіти й була однією з найдавніших та різнобічних за змістом серед бібліотек вищих навчальних закладів колишньої Російської імперії. Тут зберігався унікальний книжковий фонд Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька, Фізико-матиматичного та Юридичного ліцеїв, книжкові колекції з бібліотеки Ніжинського Олександрівського грецького училища та дублетні фонди Варшавського університету, приватні бібліотеки професорів І. Б. Штеймана, С. П. Шевирьова, Ф. В. Річля та інших. Гордістю бібліотеки був унікальний фонд рукописів і манускриптів, який комплектувався протягом багатьох років і станом на 1918 р. нараховував 225 одиниць зберігання. Окрему цінну колекцію становила ніжинська "Гоголіана" – найбільша на теренах колишньої Російської імперії збірка автографів (авторських рукописів, творів, листів) і прижиттєвих видань М. В. Гоголя, а також архівних і друкованих матеріалів гоголівської тематики [30]. І хоча бібліотека НВШ ніколи не мала великого фінансування, однак у найскрутніші часи поповнювалася за рахунок пожертв від приватних осіб, передусім професорсько-викладацького складу, а також здійснювала книгообмін з іншими науковими центрами та навчальними закладами, завдяки чому сформувався універсальний фонд зі значним відсотком іноземних видань та науково-довідкової літератури. На початок 1921 року фундаментальна бібліотека нараховувала 33 905 назв книг у кількості 78 063 томів; студентська бібліотека налічувала 1 507 назв у 80 016 томах. Крім того, в бібліотеці зберігалися нумізматичні зібрання, 200 одиниць зберігання рукописів, 19 грамот венеційських дожів, факсиміле Архангельського Євангелія 1022 року та ін. [31].

Незважаючи на значущість та унікальність книжкового зібрання бібліотеки, воно не відповідало потребам нових користувачів. Із річного звіту ІНО за 1924–1925 рр.: "Треба взяти на увагу, що ІНО майже не має наслідства, бо бібліотека, яка залишилася після історико-філологічного інституту, мало пристосована для соцвиху, і переїзд, так би мовити, "із греків в Радянську республіку" вимагає збільшення коштів" [32]. Із листа до Всесоюзного товариства культурних зв'язків

із закордоном: "Вообще Институт располагает обширною и хорошо сохранившеюся библиотекою (свыше 120 000 томов), но состав ее почти совершенно не пригоден для целей Института и важнейшую ее часть составляют книги историко-филологической, в частности классической специальности" [33]. Із резолюції загальних зборів викладачів, співробітників і представників студентів 1922 року: "Настойчиво просит Наркомпрос Украины, которому должны быть дороги судьбы просвещения, оказать немедленную помощь в деле спасения зданий и усадьбы Института от окончательного разрушения и содействовать пополнению его библиотеки новейшими, как русскими, так и иностранными изданиями". Навчальна робота в Інституті гальмувалася через те, що в жахливому стані перебували навчально-допоміжні посібники, а від книжкового ринку Інститут був відрізаний уже майже сім років [34].

У лютому 1920 року заступник наркома освіти М. Н. Покровський затвердив нові правила користування академічними бібліотеками та читальними залами, які були обговорені й ухвалені на з'їзді з реформи академічних бібліотек, який проходив 22–26 вересня 1919 року в Москві [35, с. 216]. Саме в цей час в інституті створюється особлива комісія, до складу якої погодилися увійти проф. І. І. Семенов, М. Н. Бережков, А. С. Грузинський і викладач М. А. Хорошкевич (скликання комісії доручили бібліотекарю проф. М. М. Бережкову), для розроблення нових правил користування книгами з фундаментальної бібліотеки [36]. І вже в листопаді були розроблені нові правила користування фундаментальною бібліотекою. Нагальною проблемою залишалася збереження книжкового зібрання. Тому було зауважено, що задля збереження бібліотеки корисно було б видавати слухачам основного відділення книги лише з дозволу професорів і викладачів та вимагати від сторонніх осіб, котрі користуються книгами фундаментальної бібліотеки вдома, повернути ці книги в бібліотеку [37].

Треба зазначити, що створення ІНО змінило потреби щодо наповнення бібліотечних фондів як для викладачів, так і для студентів. Тому керівництво ІНО разом із працівниками бібліотеки робили усе можливе для поповнення бібліотечних фондів. Рада науково-педагогічного інституту 1921 року звертається до Народного комісаріату освіти з проханням дозволити відібрати на урядових складах необхідні книги та видати урядове розпорядження видавництвам Києва та Ніжина надавати Інституту в користування свої видання. На жаль, Центральний уряд відхилив це прохання, указуючи на те, що книги можуть бути отримані лише через губернський відділ народної освіти [38]. Архівні документи свідчать, що при першій нагоді викладачі

(частіше за все, під час відряджень) здійснювали закупівлю книжок у Москві, Києві та Харкові [39], [40]. Незважаючи на неймовірно складні економічні умови й руйнування, зумовлені насамперед Першою світовою та громадянською війнами, як не дивно, бібліотека продовжує поповнюватися унікальними примірниками. У цей час надходять: універсал гетьмана Данила Апостола в Стародубський полк (від 5. I. 1718 р.), підписаним ним власноручно, копія з жалуваної грамоти Петра Великого значному полковому товаришу Михайлу Корсаку (від 9. VII. 1718 р.), яку подарував студент Іван Бойко [41]; документи й грамотами колишнього Ніжинського магістрату [42]; книга "Про військове Міністерство під час царювання імператора Олександра II" від Клавдії Будилович [43], серія книг із бібліотеки померлого приватдоцента Казанського університету Маслюкова [44], ілюстроване видання 1913 року "Листи Чехова" в 6-ти томах від Сергія Павловича Родіонова в 1921 році [45].

Складним залишалось комплектування фонду іноземної наукової літератури, надходження якої майже припинилося. Із листа до Все-союзного товариства культурного зв'язку із закордоном: "Весьма трудно получают необходимые издания из заграницы. Немецкие книгопродавцы наперерыв предлагают услуги по доставке книг, но как только надо выписать какое нибудь научное издание, например вышедшее в Вене, приходится бесплодно ожидать по несколько месяцев. Заказы через "Книгу" тоже не выполняются. В чем тут дело совершенно не понятно. Существует несомненно какая то неналаженность, разобраться в которой в провинциальной глуши весьма трудно" [46]. Прагнучи допомогти університетським бібліотекам, Об'єднане бюро інформації при Всесоюзному товаристві культурних зв'язків із закордоном у 1923–24 рр. вживає заходів для відновлення зв'язків книгообміну з бібліотеками Москви, Ленінграда, Харкова, Одеси та інших міст.

Зазначимо, що з 1924 по 1934 рік кафедри інституту видавали наукові "Записки Ніжинського ІНО". За цей час вийшло 10 томів. У цьому та інших виданнях співробітники кафедр й аспіранти опублікували 216 наукових праць. Як свідчать архівні документи 1929 року, Ніжинський інститут соціального виховання та Науково-дослідна кафедра, починаючи з 1924 р., проводили безпосередній обмін виданнями з низкою закордонних установ, як-от: Науковим товариством ім. Т. Шевченка у Львові (Польща), Українським науковим інститутом у Берліні, часописами "Le Mond Slave", "Українські вісті" (Париж), Академією наук (Краків), Українським університетом у Празі та чеськими часописами, Інститутом слов'янознавства в Мишле (Париж), Інститутом Ост. Європи (Берлін) та ін. Інститут вів інтенсивне листування,

пов'язане з обміном науковою літературою. У 1924 році Наркомосом для бібліотеки НІНО було виділено 45 золотих рублів із золотого фонду для передплати за кордоном необхідних періодичних видань на 1924 рік [47]. У відділі забезпечення збереження документів у м. Ніжині збереглися документи про наукові відносини інституту з Українським університетом у Празі в 1924 р., з англійським видавництвом у Лондоні, із французькими видавництвами. 28 вересня 1925 р. Всесоюзне товариство культурних зв'язків із закордоном звернулося до Ніжинського інституту з пропозицією: "Товариство надсилає Вам на прохання Російської асоціації інженерів у Америці декілька номерів журналу, який видається нею, і в майбутньому, але дуже бажає отримати від Вас в обмін які-небудь матеріали з технічних питань... ". З таким самим проханням до НІНО звернувся й університет штату Нью-Йорк. Документи 1930 р. засвідчують, що для бібліотеки інституту були замовлені за рахунок валютних асигнувань Наркомосвіти України журнали з Франції ("Revue des e'tucos slaves"), Чехословаччини ("Slavia: Casopis pro slavanskou filologii"), Польщі ("Kwartalnik historyczny"), Німеччини ("Die deutsche Schule" "Die Erziehung") та інші, книги в Англії. У 1932 р. інститут направив "Записки Ніжинського інституту" (кн. VI, VII, VIII, IX, X) до празької бібліотеки антикваріату "Ф. Свобода". Це видавництво надіслало в Ніжин свої видання та каталоги. Празький університет просив надіслати "Записки НІ Соц. вих.", книгу проф. М. Петровського "До історії державного устрою України XVII стол. " [48].

Навесні 1924 року Всенародна бібліотека України (1925–1933) та Секція академбібліотекарів м. Києва розіслали всім науковим бібліотекам України анкету про стан наукових бібліотек станом на 01.01.1925 р. Розсилаючи анкету, її укладачі намагалися охопити всі бібліотеки, у яких могла бути значна кількість книг наукового спрямування. Зазначимо, що бібліотека Ніжинського інституту народної освіти на початку 20-х років ХХ ст. увійшла до першої десятки найбільших книгозбірень України за кількістю наявних фондів – 112 664 томів [49, с. 112–113].

Завдяки зусиллям викладачів та бібліотекарів у цей період було відкрито читальну залу, в якій нараховувалося 422 екз. книг із суспільствознавства, педагогіки, математики та ін. Були також енциклопедії та іноземні словники. Читальний зал, який працював щодня (крім вихідних або днів відпочинку) 11 годин на добу, обслуговувався 2-ма особами, які вели реєстрацію видачі та повернення книг і періодики Середнє відвідування читального залу становило від 60 до 70 осіб на добу.

Бібліотека мала у своєму розпорядженні абетковий картковий каталог. Бажаним і нагальним завданням для неї залишалося складання повного систематичного каталогу по всіх відділах. Такий каталог був складений і надрукований ще 1882 року; але з того часу робота над ним припинилася [50]. Укладання каталогу вимагало залучення додаткових професійних сил, яких у бібліотеці не вистачало.

Не менш відповідальні завдання висувала перед бібліотекою розпочата українізація вищої школи. Українська мова повинна була стати потужним культурним засобом комуністичного будівництва не тільки на селі, але й у місті. Курс українізації школи, узятий Наркомосом УРСР в 1922–23 навчальному році, планомірно приводить школу у відповідність до потреб українського населення. В історії Ніжинської вищої школи на 20-ті роки ХХ ст. припадає надзвичайно цікавий та водночас короткий період українізації. Першим його легітимним актом можна вважати постанову ВУЦВК "Про вживання в усіх установах української мови нарівні з російською" у лютому 1920 р., а надалі низку декретів від 27 липня – 1 серпня 1923 р. [51, с. 26]. Перехід до викладання та діловодства українською мовою був складним для бібліотеки через відсутність підручників та посібників українською мовою. Розглядаючи бібліотеки як чинник розвитку української культури, Головополітпросвіт розсилає інструкції для вирішення цих завдань, скажімо, "Інструкція про українізацію бібліотек" вимагала поповнення бібліотек українською літературою, різноманітності форм її пропаганди, вивчення української мови працівниками бібліотек, відповідного оформлення бібліотек, ведення ділової документації українською мовою [52, с. 89]. Розуміючи, що українізацію інституту неможливо здійснити без достатнього фонду літератури українською мовою, студенти вимагали, щоб 50 % коштів, що виділялися на поповнення фондів бібліотеки, було витрачено на придбання книг, виданих українською мовою [53, с. 102–103]. У цей складний час книгозбірня інституту намагалася формувати фонд національної книги. Відомо, що книги за списками проф. О. С. Грузинського, необхідні для викладання української мови, літератури, історії, купували в Ніжинському українському книжковому магазині [54], у місцевій книгарні товариства "Друкар" [55]. Крім того, продовжували передплату часописів та газет українською мовою. Архівні документи свідчать, що в 1924 році з каталогу книгозбірні було виокремлено каталог "Україніка" як базу для українських наукових досліджень і краєзнавчої роботи [56].

Зазначимо, що з початку 20-х років ХХ ст. у зв'язку зі змінами системи викладання здійснювалися й пошуки кращої структури

бібліотек закладів вищої освіти. Створення робітничих факультетів у 1922 році призвело до поширення теорії про відмирання лекційної системи та про обов'язковість упровадження лабораторного методу викладання (Дальтон-плану). Ці принципи відбилися й на формуванні структури бібліотеки ЗВО: було створено допоміжні бібліотеки (кабінети) та реорганізовано фундаментальну бібліотеку. Лабораторно-бригадний метод, який упроваджували в нових радянських ЗВО, передбачав вивчення навчального матеріалу не через пасивне сприйняття лекцій професорів, а шляхом самостійної роботи студентів. Перша частина назви методу вказує на місце проведення занять (спеціальні предметні кабінети – лабораторії), а друга частина визначає основну структурну навчальну одиницю (бригада). Скорочення лекційних занять, ліквідація іспитів, запровадження "днів вільного розкладу", коли студент міг приходити в кабінет чи в бібліотеку для самостійної роботи (а міг і взагалі не приходити), перехід ЗВО на безперервний робочий тиждень – усі ці інновації не враховували можливостей НІНО і бібліотеки.

Резолюція Першої конференції наукових бібліотек, що відбулася 7–12 грудня 1924 року, наказувала всі допоміжні бібліотеки "перетворити на кабінети, лабораторії або робочі студентські бібліотеки, організовані в такій кількості, щоб разом із центральною академічною бібліотекою вони були в змозі обслуговувати все студентство вишів. Там, де їх немає, необхідно їх організувати негайно". Конференція також визнала за необхідне все книжкове майно централізувати в основній бібліотеці вишу, вважаючи кабінети й робочі бібліотеки частинами академічної бібліотеки. Отже, було висунуто ідею централізації бібліотечної справи в межах одного навчального закладу, координації роботи всіх пунктів видачі літератури [57]. Саме тому, 1925 року всі бібліотеки, які існували в ІНО, були об'єднані в одну [58]. Але відкриття кабінетів проходило дуже швидко та без будь-якого плану, що потім стало величезною проблемою для працівників бібліотеки. Водночас бракувало підручників із предметів виробничого циклу, а також підручників українською мовою. "Вартові" в кабінетах часто не виконували своїх обов'язків як слід, студенти порушували загальний розпорядок кабінетної праці, виносячи з кабінетів підручники [59]. В 1926 році в НІНО налічувалося вже 18 кабінетів [60]. У цьому аспекті надзвичайно цікавою є заява завідувача бібліотеки В. К. Пухтинського до директора Ніжинського інституту від 8 вересня 1930 року: "Під час утворення кабінетів при ІНО було використано шафи бібліотек колишньої гімназії (10 шаф) й колишньої студентської бібліотеки (18 шаф) замість того, щоб устаткувати кабінети новими

меблями. Книжки ж викинуто просто на підлогу та порозтикано по різних кутках, через що утворилися так звані "книжкові кладовища", основне розміщувалося в темному коридорі, допоміжні – по всіх бібліотечних приміщеннях – на підлозі, столах, вікнах, по кутках, над шафами. І це все в повному хаосі. Цю жахливу картину могли спостерігати всі відвідувачі бібліотеки до 1930 р." [61]. Крім того, книги для кабінетів часто забирали без будь-яких відміток і відповідних актів, що порушувало саму систему видачі літератури та відповідальність за книжки. Через передання із фонду книгозбірні до кабінетів було втрачено велику кількість книг. Тільки за 1928 рік кількість втрачених книжок становила 438 екземплярів, а саме: у кабінеті російської мови – 42 книжки, у кабінеті суспільствознавства – 215 книг, у кабінеті української мови – 13 книг та ін. [62]. Варто зауважити, що конференція наукових бібліотек УССР (1925 р.) змушена була визнати, що організація кабінетів і введення лабораторно-бригадного методу без глибоко продуманого плану призвели до негативних наслідків: розпорошення книжкових зібрань центральних бібліотек, неефективного використання літератури, її значних втрат [63].

Не можна оминати увагою зусилля бібліотекарів книгозбірні щодо налагодження бібліотечної справи в стінах ІНО. На момент створення ІНО з 1919 до 1925 року книгозбірнею завідував Михайло Миколайович Бережков (1850–1932) – професор, представник Ніжинської історичної школи у вітчизняній історіографії, який багато зробив для збереження та становлення бібліотеки. З 1 жовтня 1882 року М. Бережков пов'язав своє життя з Ніжинським історико-філологічним інститутом князя Безбородька, перетвореним у післяреволюційні роки на Ніжинський інститут народної освіти. Тут він працював на посаді спочатку екстраординарного, а потім ординарного професора. У 1904 р. М. Бережков завершив викладацьку діяльність, вийшов на пенсію за вислугою років. Проте 1919 року він прийняв пропозицію Конференції Інституту й за згодою Комісара народної освіти знову повернувся на службу в Інститут на посаду позаштатного професора й "бібліотекаря великої фундаментальної бібліотеки, де мав багато справ і задоволення на старості років" [64]. Зауважимо, що він став очільником книгозбірні в дуже важкі часи в період нестабільності. Про це свідчить один із записів у його "Щоденнику": "Все в інституті и в гимназии пришло в разбродство и в упадок. Библиотека очень содержательна, очень хороша; но в ней нет прежнего строгого порядка. Я очень доволен все-таки, что бываю в ней для занятий: прекрасная библиотека! Уцелеет ли она в эту смуту?" [65].

Особливої уваги вимагало від бібліотекарів упорядкування бібліотек, що ввійшли до складу бібліотеки ІНО, а саме: фундаментальної бібліотеки (бібліотеки колишньої гімназії – 5 492 назв, 11 748 томів), студентської книгозбірні учнівської (старшого віку – 2 684 назв, 6 257 томів), вищих жіночих курсів – 323 назви, Робфаку імені Шевченка – 1 865, Історико-філологічного товариства – 790 назв, 2 331 томів, Олександрівського Грецького училища – 264 назви, 647 томів [66].

Нагальною залишалася перевірка книжкового фонду бібліотеки, якої не проводили з 1914 року. Відомо, що 1922 року було проведено ревізію колишньої гімназійної бібліотеки й складено каталог до неї О. Д. Голишкіним. М. Бережков писав: "Отчет о ревизии бывшей гимназической библиотеки 1922 года есть важный исторический документ, важный в практическом отношении для постоянных справок в нем, на будущее время. Считаю своим долгом засвидетельствовать при настоящем случае всегда во всем усердную и деловитую, с любовью исполняемую службу Александра Дмитриевича" [67]. Цього самого року було створено комісію з перевірки книжкового фонду всієї бібліотеки в складі професора І. І. Семенова, викладача В. В. Кукаркіна та бібліотекаря М. М. Бережкова. На жаль, розпочата перевірка фонду так і не була закінчена [68].

Однією з основних турбот завідувача книгозбірні було збереження її книжкового фонду. Із рапорту М. М. Бережкова 1925 року: "Что касается до книг, числящихся за разными лицами, которые вопреки правилам библиотеки, издавна держат их, то списки этих лиц и книг небезизвестны Правлению по рапортам, из библиотеки поступавшим в Правление: нет надобности здесь повторять их, выписывая из отчета. Но вот что важно и затруднительно: Мы, библиотекари, не можем указать практичных мер ко взысканию книг, или же платы за них с должников наших: о многих из них мы не знаем, где они служат и работают, – даже не знаем, живы ли они здоровы. И едва ли мы получили полезные результаты, если бы мы даже имели адреса бывших читателей библиотеки и вступили с ними в переписку: вероятно, мы получили бы уклончивые ответы, или совсем бесполезные, вроде таких, что книги потерялись в дороге, или похищены в вагоне, или потерялись дома, при смутных обстоятельствах революции и т. п." [69]. Також за дорученням конференції Михайло Миколайович вів реєстр сторонніх осіб і стежив за терміном повернення книг [70].

Ще однією *невирішеною проблемою* бібліотеки того часу залишався стан абеткового каталогу. Ще в травні 1919 року Конференція розглядала заяву проф. І. Г. Турцевича про те, що друкування карткового каталогу є нагальною та важливою справою. Визнаючи

користь друкованого карткового каталогу, ухвалили: "Із схваленням пропозиції проф. Турцевича почекати у зв'язку з великим обсягом роботи і витратами, які будуть потрібні для цього, але разом з тим, просити бібліотекаря проф. М. М. Бережкова, готувати необхідні для цього матеріали" [71]. Про це свідчить і клопотання студентського виконавчого комітету від 16 серпня 1920 року щодо впорядкування алфавітного каталогу студентської бібліотеки. Конференція ІНО зверталася до бібліотекаря фундаментальної бібліотеки проф. М. М. Бережкова зробити відповідне розпорядження [72]. Але, на жаль, можливості продовжити цю роботу в бібліотеці не було.

Варто зазначити, що М. Бережков залишив після себе величезний архів, який у 1934 році був переданий до бібліотеки АН України завідувачем бібліотеки Ніжинського педагогічного інституту В. Пухтинським. Нині особистий архів М. Бережкова зберігається у фондах Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Значний інтерес становлять "Щоденники" професора, які він вів із 1876 по 1930 рік. У бібліотеці Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя зберігається книжкове зібрання професора М. М. Бережкова, що налічує майже 1 300 томів, яке надійшло до книгозбірні у 1938 році після смерті вченого.

У ці роки помічником бібліотекаря М. Бережкова працював Олександр Дмитрович Голишкін (1899–?), із 1922 року – Федір Омелянович Бова, з 1918 року – Ольга Дмитрівна Максимкова (1899–?), із 1922 року і на посаді служителя при бібліотеці та музеї Карпо Юхимович Єрмоленко (1877–?) [73]. Саме цим бібліотекарям довелося практично із самого початку налагоджувати роботу бібліотеки, бо після громадянської війни фонди було частково розкрадено, решту розпоширено в кількох приміщеннях, було порушено їхню систематизацію.

Нові віяння в країні декларували демократизацію управління й виборність завідувача бібліотеки. Зазначимо, що ця посада в штатному розкладі була відсутня, вона з'явиться тільки в 1930 році. Уперше на посаду бібліотекаря ІНО претендували три кандидати: Алексеев, Петровська (на жаль, ініціалів не виявлено – *прим. авт.*) та Л. С. Кулжинська. І вже 16 вересня 1925 року на посаду бібліотекаря ІНО була призначена Людмила Степанівна Кулжинська [74]. Варто зауважити, що з бібліотекою ІНО Л. Кулжинська була добре знайома. Починаючи з 1919 року (з часу свого переїзду в місто Ніжин), вона, а іноді і її сестра Ольга Кулжинська, привозили книги з бібліотек м. Санкт-Петербурга для вчених Ніжинської вищої школи, де Людмила Степанівна викладала деякі дисципліни з історії книжково-бібліотечної справи.

Л. С. Кулжинська народилася 9 квітня 1877 року в місті Ніжині Чернігівської області (Україна) у дворянській сім'ї відомого роду Кулжинських. Її дід Іван Григорович Кулжинський (1803–1884) був учителем Миколи Васильовича Гоголя та Євгена Павловича Гребінки в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька. Без сумніву, він був дуже освіченою людиною, як, утім, усі діти та внуки цієї численної родини [75].

Вищу освіту Людмила Степанівна здобула в Санкт-Петербурзі на (Бестужевських) Вищих жіночих курсах, а спеціальну бібліотечну освіту – у Німеччині. Працювала в Петрограді в бібліотеці Державної Думи (1906–1917 рр.). Була делегатом Першого Всеросійського з'їзду бібліотечної справи, який проходив 1–7 червня 1911 року в С.-Петербурзі. Визнаний фахівець-бібліотекар Л. С. Кулжинська у 1910–1915 роках працювала відповідальним секретарем редакції журналу "Бібліотекар", який виходив у Петербурзі з 1910 по 1917 р. [76]. У довідці про свою трудову діяльність Людмила Степанівна зазначає, що дуже добре знайома з організацією бібліотечної справи в Інституті бібліотекознавства при Державній бібліотеці СРСР імені В. І. Леніна [77].

Особисті причини (хвороба матері) змушують її в серпні 1919 року переїхати в місто Ніжин до матері Єлисавети Микитівни (уродженої Тризни). Тут Л. Кулжинська продовжує свою бібліотечну діяльність. Спочатку вона працює помічником бібліотекаря в міській бібліотеці, а потім з 1919 по 1921 рік завідує нею. Одночасно в 1920 році вона викладає бібліотекознавство на курсах радянського будівництва й на літніх курсах для вчителів у Ніжині [78]. Досвідчений бібліотекар-бібліограф, Людмила Степанівна одразу взялася налагоджувати роботу бібліотеки. Зауважимо, що саме перед призначенням Л. С. Кулжинської 5 серпня 1925 року в бібліотеці було скорочено посаду помічника бібліотекаря, яку обіймала О. Максимкова [79]. Тому величезна робота в бібліотеці фактично була покладена тільки на трьох співробітників: завідувача (Л. С. Кулжинську, з вищою бібліотечною освітою і 20-річним бібліотечним стажем), помічника завідувача (Олександра Дмитровича Голишкіна, з вищою освітою і 33-річним бібліотечним стажем) і технічного працівника (Карпа Юхимовича Єрмоленка, служителя музею і бібліотеки з 15-річним стажем).

Було розроблено план роботи книгозбірні, який враховував усі аспекти бібліотечної роботи в ці роки. Головним завданням залишалося впорядкування книжкового зібрання бібліотеки. Протягом багатьох років фонди не перевірялися. Саме тому в 1926 році було проведено часткову ревізію фундаментальної бібліотеки, розпочато впорядкування книг із зібрання колишнього директора Історико-

філологічного інституту князя Безбородька професора І. Е. Леціуса [80]. Проводиться обстеження всіх інвентарних книг фундаментальної бібліотеки, які до цього часу не були навіть прошиті й проштамповані [81]. Серйозне занепокоєння викликала справа з обліком книг в кабінетах ІНО. Багаторічна система обліку книг, під час формування кабінетів не витримувала ніякої критики. Книги дуже часто забирали без відповідних відміток у контрольних книгах бібліотеки. Склалася ця система через нестачу штатних працівників бібліотеки [82].

Кулжинська Л. С. намагається провести карткову каталогізацію книг у кабінетах, які не відображалися в алфавітному каталозі (їх уже на той час налічувалося близько трьох тисяч), завести картотеку нових надходжень літератури, упорядкувати картковий каталог, продовжити роботу з повернення в бібліотеку книг, узятих сторонніми особами ІНО та ін. [83]. Завдяки Л. С. Кулжинській у бібліотеці вперше було налагоджено роботу з обліку бібліотечної праці, заведено щоденник роботи бібліотеки, щомісяця подавали відомості про придбання й обробку книг, про кількість і відвідування читачів, про показники читаності, руху книг і ін. Професіонал своєї справи, вона розуміє важливість створення довідкового апарату бібліотеки. У зоні її уваги завжди були питання каталогізації, класифікації та систематизації бібліотечних фондів, удосконалення алфавітного та систематичного каталогів, які відповідали б сучасним вимогам бібліографічного опису.

Якісно новим явищем у діяльності наукових бібліотек цього часу слід уважати застосування масових форм роботи з читачами, пропаганди літератури й надання допомоги в самоосвіті. Бібліотека НІНО починає організовувати книжкові виставки, які відповідають важливим питанням державної політики та міжнародного становища, знаменним датам, військовим знанням у зв'язку з навислою загрозою війни та ін. З архівних матеріалів відомо, що бібліотека репрезентувала книги за окремими галузями знань: із педагогічних, психологічних та антирелігійних тем. А коли проходили зустрічі з представниками громадських і партійних організацій, то книжкові експозиції виходили навіть за межі ІНО. Іноді на виставки запрошували учнів Ніжинських професійних шкіл і "семирічок". Головним завданням організаторів було наблизити до читача книгу, знайомство з якою важливе для майбутнього вчителя [84].

Людмилу Степанівну завжди цікавили головні події бібліотечного життя, які відбувалися в країні. З 30 листопада по 16 грудня 1926 року бібліотекар від НІНО Л. Кулжинська взяла участь у II Всеросійській конференції працівників наукових бібліотек у Ленінграді, у якій брали участь представники наукових бібліотек союзних республік [85]. Як

відомо, на конференції обговорювали питання про перебудову роботи бібліотек з метою задоволення потреб "соціалістичного будівництва". В ухвалі конференції відображено проблеми поліпшення довідково-бібліографічної роботи й обслуговування читачів, кооперування та координації роботи наукових бібліотек, організації централізованої каталогізації та складання зведених каталогів [86, с. 212]. Про цю важливу подію бібліотечного життя Л. Кулжинська доповідала на зборах бібліотекарів в місті Ніжині [87].

Слід зазначити, що в кінці 20-х – поч. 30-х років ХХ ст. зростає випуск книжкової продукції як в СРСР, так і в Україні. Книжковий фонд бібліотеки ІНО швидко збільшувався. Якщо в 1924–1925 рр. в ній налічувалося 113 825 томів, то в 1928–1929 рр. їхня кількість збільшилася до 132 181 томів. Істотно зростає випуск періодичних видань, перш за все, агітаційно-пропагандистської й виховної тематики, які надходили до бібліотек як обов'язковий примірник [88, с. 10]. Із доповідної записки 1934 року помічника директора ІНО П. М. Тихого: "Бібліотека має угоди на постачання підручною літературою із книжковими установами Харкова, Києва, Чернігова, Москви. Темпи реалізації угод повільні, лише останніми днями почали надходити великі партії книжок" [89]. Правління інституту ухвалює таке рішення: "Беручи до уваги, що бібліотека при ІНО одна з найстаріших великих (бібліотек ВУЗів), просити НКО та книжкову палату забезпечити бібліотеку НІНО одним примірником тих видань, що будуть надходити до книжкової палати на підставі об'їзника НКО № 762–28 р." [90].

У 1926 році в бібліотеку надійшло більше 10 назв газет і 41 назва журналів [91]. Але, на жаль, журнали дуже часто надходили з великим запізненням, а іноді взагалі не доходили до бібліотеки, тож багато часу йшло на з'ясування причин недоотримання видань. Саме в цей час правління ІНО розглядає відношення українського науководослідного Інституту Книгознавства про допомогу книгозбірні інституту "в справах бібліографічних покажчиків друку України" [92].

Усе гостріше, відчуваючи брак місця в приміщенні, де розміщувалася бібліотека, тому Л. С. Кулжинська неодноразово ставить питання перед членами правління ІНО й бібліотечною комісією про виділення для бібліотеки ще однієї кімнати [93]. 10 січня 1927 року о 18 годині на горищі триповерхового будинку Ніжинського ІНО з північного крила виникла пожежа. Бібліотекарі були напоготові до виносу книжок. *Але, на щастя, усе обійшлося*: книгозбірня не постраждала [94].

Незважаючи на постійну нестачу штатних працівників, важкі умови праці, кількість читачів і кількість книговидач помітно збільшується.

За 1928–1929 рр. бібліотека обслужила вже 761 студента та 45 викладачів ІНО. Зросла й кількість виданих книг. Якщо в 1924–1925 рр. вона становила всього 8 153 прим., то вже в 1928–1929 рр. зросла до 12 297 екз. [95, с. 113]. Два бібліотекарі ІНО просто фізично не могли справлятися з таким обсягом роботи в бібліотеці. Можна тільки припустити, що саме велике навантаження завадило Л. Кулжинській взяти участь у роботі українського науково-дослідного Інституту Книгознавства в 1929 році. Про це свідчить документ, датований 22 лютого 1929 року: "На Вашу пропозицію взяти участь в роботі Кабінету вивчення книги і читача шляхом кореспонденції, незважаючи на весь інтерес і значущість цієї роботи, не можу дати певної відповіді, поки не буде визначено обсяг роботи, тому що через брак часу не можу ручатися за своєчасне кореспондування" [96].

Обслуговування студентів та викладацького складу, постійна робота з боржниками бібліотеки, комплектування та облік фонду, перевірка кабінетів, робота з довідково-бібліографічним апаратом та інші завдання повинні були виконувати бібліотекарі ІНО в ці роки. Безумовно, із таким навантаженням справлятися ставало все складніше. Можна припустити, саме через це в Людмили Степанівни виникали деякі непорозуміння з бібліотечною комісією в складі голови – М. Н. Петровського та членів комісії: В. І. Резанова, А. П. Кадлубовського, А. А. Каменєва. Комісія вважала, що необхідно збільшити норми на каталогізацію книг, щоб результативність праці була більшою. За підписом ректора НІНО відправлялися запити до директора Всенародної бібліотеки України, до директора Центральної бібліотеки міста Ніжина. Людмилі Степанівні доводилося доводити, що ці норми не можна застосовувати до інститутської бібліотеки, адже робота персоналу у Всенародній бібліотеці була більш диференційованою. Крім того, брак коштів на обладнання бібліотеки (нестача шаф, книжкових полиць, ящиків для картотек, драбин) не давала можливості вести нормальну роботу в бібліотеці. Із резолюції доповіді про роботу бібліотеки ІНО 1929 року: "Повільний темп роботи бібліотеки є помітною її хвибою, у повсякденній праці бібліотеки відчувається потреба в певній плановості та належній чіткості, щоб обмежений штат бібліотеки міг краще справлятися зі своєю роботою, кошти, що відпущено на поточні витрати та обладнання бібліотеки не задовольняють цілком потреб бібліотеки, поміж бібліотекою та бібліотечною комісією не вистачає певної налагодженості в роботі" [97].

Після смерті матері 11 вересня 1929 року Людмила Степанівна звільняється з посади бібліотекаря НІНО й переїжджає до Ленінграда [98]. І хоча упорядкування бібліотеки так і не було розпочато

(через об'єктивні причини), але, безумовно, своєю діяльністю на посаді бібліотекаря Л. С. Кулжинська сприяла становленню та розвитку бібліотеки НВШ, внесла багато нового в роботу, залишивши після себе добру пам'ять як приклад самовідданого служіння улюбленій справі.

Становище бібліотеки залишалось вкрай важким. На початок 1930 року в бібліотеці панував хаос й безлад: неупорядкованість основної бібліотеки, недосконалість обліку книжкового фонду кабінетів, недостатність штату та головна проблема – нерозібраний фонд.

З 25 вересня 1929 року бібліотеку НІНО очолює В'ячеслав Костянтинович Пухтинський (14.12.1888–2.02.1980) [99], який закінчив Петербурзький історико-філологічний інститут, володів латиною, грецькою, німецькою та французькою мовами, працював викладачем німецької та латинської мови в НІНО. Зазначимо, що бібліотекарем до цього часу він працював у 62-й трудовій школі, де викладав російську та латинську мови, історію та географію та здобув авторитет у педагогічному колективі [100]. Отже, першочерговим завданням для завідувача книгозбірні було упорядкування книжкових фондів. Здійснити це було вкрай важко через нестачу місця для розміщення книжок, недостатність освітлення, брак необхідних меблів, багаторічну відсутність опалення. Протягом багатьох років фонд не перевірявся, під час надходження книг до кабінетів працівники не робили відповідних відміток у контрольних книжках. Замалим залишався штат бібліотеки, працівники фізично не могли впоратися з таким великим обсягом роботи.

Необхідно підкреслити, що на межі 20–30-х років ХХ ст. у колишньому Радянському Союзі відбувалися складні й суперечливі процеси, які охопили всі сфери суспільного життя. Формувалася радянська командно-адміністративна система тоталітарного типу. Після короткого періоду послаблення режиму (доба непу та політики "коренізації") відбувається рішучий злам у політиці партії більшовиків. Було взято курс на будівництво "соціалістичного суспільства", який на практиці позначився жорсткими примусовими засобами формування нової суспільної свідомості. Радикальні реформи в першу чергу охопили ті сфери суспільного життя, які, на думку радянських керівників сталінської доби, були покликані формувати ідеологічну базу "нових суспільних відносин" – академічну науку, освіту, культуру. Наступ радянської ідеології супроводжувався розгортанням політичних репресій, спрямованих проти інтелігенції, наукової та політичної еліти, що була вихована в дореволюційну добу [101]. Зрозуміло, що події, які відбувалися в країні, безпосередньо впливали на роботу

Ніжинського інституту, в т. ч. на діяльність бібліотеки, яка в непростих умовах виконувала свою основну функцію – допомогу навчально-виховному процесу у формуванні майбутнього вчителя. З доповіді директора Ніжинського педагогічного інституту С. С. Поради "За більшовицьку принципівість у боротьбі за якість навчання в педвиші" на зборах Ніжинської філії товариства "Педагог-марксист" у квітні 1933 року: "В роботі інституту важливе значенням має бібліотека. Тому слід підкреслити потребу укомплектувати бібліотеку таким персоналом, щоб робота її йшла максимально еластично, гнучко, обслуговуючи всі потреби викладання. Треба особливу увагу приділяти також поповненню бібліотеки, щоб забезпечити потреби проходження всіх наукових дисциплін інституту найновішою літературою" [102, с. 48]. "Ми вимагаємо від усього інститутського колективу посилення революційної пильності до хитро замаскованого ворога та своєчасної нещадної відсічі йому. Нам потрібен не просто педагог, а педагог-більшовик!" [103]. Ретельно добиралися працівники бібліотеки. Під час оформлення на посаду бібліотекаря для працівників встановлювався місячний або недільний випробувальний термін, і лише після успішного його проходження зараховували до штату бібліотеки. Зарплата бібліотекаря не відповідала обсягу його роботи й була мінімальною. Тому, звичайно, неможливо було проводити роботу в повному обсязі. Тільки в 1930 році в бібліотеці нарешті офіційно були введені посади завідувача бібліотеки, бібліотекаря, помічника бібліотекаря та каталогізатора [104].

Поколінню бібліотекарів тих часів судилася важка доля: громадянська війна, інтервенція, розруха, голод, холод, мізерні заробітні плати. Їх об'єднувало одне: вони служили книзі в чи не в найскладніший період радянської історії. Не можна не згадати пророчі слова директора бібліотеки Харківського університету К. І. Рубінського (який, до речі, з 1878 року до 1883 року був студентом Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька – *прим. авт.*): "А сколько их было – беззаветных и неизвестных труженников в академических народных библиотеках, всю душу вложивших в любимое дело. Имена их всплывут когда-нибудь и сделаются достоянием истории, когда появятся более солидные исследования в области истории библиотеки" [105]. Архівні документи свідчать, що саме в 30-х роках ХХ ст. в бібліотеці інституту разом із В. К. Пухтинським працювали Г. П. Первушов, З. М. Каменецька, О. Л. Северін, Н. Г. Наркевич, З. К. Константинова, К. М. Лазаренко, В. В. Клименко, Бабіч, Булах, Михайловський, Криловій, Коваленко, Пинський, Біле (на жаль, багато прізвищ в архівах без ініціалів – *прим. авт.*). Уже на початку

1935 року штат бібліотеки складався із 7 чоловік. Навіть була введена посада вченого бібліографа, на яку призначили П. Н. Абрамовича [106].

В. К. Пухтинський, як фаховий історик та філолог з широким кругозором, почав свою діяльність із всебічного аналізу стану всієї бібліотеки. Він розробив декілька конструктивних пропозицій щодо її реорганізації, які мали не тільки тактичне але й стратегічне значення, бо стосувалися питань комплектування фондів, заходів організаційного характеру, взаємозв'язків з іншими бібліотеками, поліпшення обслуговування читачів тощо. Підтримувати порядок у бібліотеці було дуже складно. У 1930 році книгозбірні відвели одну кімнату в підвальному приміщенні для бібліотечного архіву [107], але це не вирішило головної проблеми розміщення книжкового зібрання. Становище бібліотеки ускладнювалося ще й через те, що опалення було майже відсутнє. З бюлетеня ІІНО: "Болючим же місцем в Ніжинському ІНО є опалення головного помешкання, яке провадиться при допомозі голландських та ще й стародавніх грубок. Час вже перейти на більш удосконалену систему опалення, але для цього потрібно буде надто велику суму, порівнюючи з бюджетом ІНО. Тієї норми, що встановлено, взагалі для опалення далеко не вистачає для грубок Ніжинського ІНО, і паливні матеріали, які наявні в обмеженій кількості, доводиться дуже економити, а частина помешкань, як бібліотека і музей, не опалюється зовсім" [108]. Складним було становище з електропостачанням. Працівники бібліотеки у вечірні години користувалися свічками [109]. Неодноразово В. К. Пухтинський звертався до керівництва інституту з проханням придбати для потреб бібліотеки електричні ліхтарі та встановити в приміщеннях бібліотеки електрообладнання, адже це обіцяли зробити ще до 22 грудня 1930 року [110]. Незважаючи на жакливі умови праці, бібліотекарі сумлінно виконували свої обов'язки.

Для впорядкування такої великої бібліотеки працівників не вистачало. В інституті було створено бібліотечну комісію в складі завідувачів факультетів: М. П. Руткевича, В. І. Рєзанова, М. Н. Петровського, завідувача бібліотеки В. К. Пухтинського. Комісію очолив І. М. Забарний (працював у штаті викладачів НІСВ з 1930–1933 на посадах професора педагогіки, завідувача кафедрою педагогіки (1930–1931), помічника директора з навчальної частини, доцента педагогіки (з 1930) – *прим. авт.*) [111]. Згідно з постановою бібліотечної комісії та наказу директора ІНО бібліотека розпочала роботу щодо утворення робітничого ядра.

Завідувач бібліотеки старанно розробляє проєкт плану роботи бібліотеки, неодноразово пише доповідні записки. Зокрема, звертається до Правління ІНО з проханням зробити технічний огляд усього

приміщення бібліотеки у зв'язку з тим, "що в деяких залах стеля в небезпеці й тріщини в стінах"; розпочинає роботу з упорядкування бібліотек колишньої гімназії, бібліотек проф. Клінгера і Леціуса, також студентської книгозбірні; переглядає рукописний відділ [112]. За вимогою Ніжинського окружного архівного управління довелося вилучити деякі архівні матеріали, про передачу яких складено акт від 10 грудня 1929 року [113].

Крім того, В'ячеслав Костянтинович намагається продовжувати роботу з упорядкування алфавітного та систематичного каталогів; заводить контрольні зошити для запису книжок у кабінетах інституту; складає картковий каталог книжкових новинок (картки книжкової палати), піврічний і річний плани, які затверджувалися Радою інституту, неоднаразово порушує питання про будівництво спеціального приміщення бібліотеки.

Працівники бібліотеки долучаються до поширеного в ті роки ударництва. Вони брали на себе зобов'язання підпорядкувати свою роботу жорстким планам соціалістичного будівництва, нарощувати темпи роботи. Із протоколу засідання бібліотечної комісії від 16.09.1930 р.: "В ударному порядку, протягом 2-х тижнів утворити робоче ядро (бібліотеку для студентів), розташувавши із цією метою книжки в окремії від фундаментальної бібліотеки кімнаті; переміщення книжок до цього ядра, бібліотечним робітникам перевіряти за списками шкідливої літератури всю (літературу з 20 років, а до 20 року – за вказівками фахівців); приміщення для студентської бібліотеки очистити, перенісши книжки колишньої гімназії, що зараз у ньому знаходяться, тимчасово в залу "Д", де вони залишатимуться до з'ясування питання про розширення бібліотечного приміщення; студентам до виділення окремої для них бібліотеки рекомендувати користуватися книжками з кабінетів; пожвавити темпи упорядкування, знявши одночасне питання про поширення приміщення бібліотеки" [114].

В. К. Пухтинський звертається до керівництва інституту за допомогою. До участі з упорядкування бібліотеки були залучені педагогічний персонал та студенти. Створюються бригади, кожен студент першого курсу повинен був відпрацювати в бібліотеці 30 робочих годин. Книги в цей час видавалися лише три години на день, а наступні робочі години витрачалися виключно на впорядкування бібліотеки. Завідувач бібліотеки та голова бібліотечної комісії щомісяця подавали звіти про роботу директорові інституту. Упорядкування бібліотеки повинні були закінчити до 1 березня 1931 року, але через низку обставин не вклалися в зазначений термін [115]. Тоді завідувач

книгозбірні звернувся до профкому інституту. На допомогу бібліотеці щодня приходили 15 студентів, але через недостатню їхню кількість та плінність складу робота йшла надзвичайно повільними темпами. Таке становище примусило В'ячеслава Костянтиновича звернутися до студентів тих відділів, де він працював, із закликом допомогти бібліотеці, унаслідок чого кількість студентів збільшилася [116].

Але, незважаючи на всі зусилля В. К. Пухтинського та працівників бібліотеки, на нараді керівників кафедр пролунала думка, що "нормальній організації" лабораторної роботи перешкоджає саме бібліотека, яка, на думку керівників кафедр, незадовільно обслуговує потреби студентів. Для перевірки роботи бібліотеки та бібліотечної комісії було створено бригаду в складі бригадира М. С. Кармінського (працював у штаті викладачів НДПІ з 1923 до 1941, зав. кафедрою математики (1932–1941, 1944–1953) – *прим. авт.*) та представника профкому М. Ф. Даденкова (працював у штаті викладачів НІНО з 1928 до 1941 на посаді завідувача кафедри педагогіки – *прим. авт.*) [117]. Унаслідок перевірки роботу бібліотеки було визнано незадовільною, а саме: утворення "робочого ядра" себе цілком не виправдало, бо співробітники бібліотеки й до цього часу не закінчили роботи. Підкреслювалося, що бібліотека не має тісного зв'язку з кабінетами; бібліотека не володіє інформацією про доцільність перебування тих чи інших книг у кабінетах; співробітники бібліотеки не здійснюють керівництва впорядкуванням кабінетних книгозбірень. Комісія зауважила, що бібліотека обмежилася лише становищем проміжної інстанції між крамницею та кабінетами і "стоїть осторонь" від більшої частини книжкового фонду інституту. Також зазначалося, що працівники бібліотеки не проводять роботи із забезпечення студентів книгами: "читаність" книжок є незадовільною. Постанова бібліотечної комісії про організацію бібліотечного гуртка залишилася невиконаною. Відсутність систематичного каталогу основної бібліотеки та відсутність бібліографічних покажчиків ускладнює користування бібліотекою.

Разом із тим комісія відзначила правильні дії працівників бібліотеки зі складання систематичного каталогу, хоча зробила зауваження щодо несвоєчасної каталогізації нових книжок. Залишалося відкритим питання організації збереження газетного архіву. Зв'язок бібліотеки зі "студчитальнею" був визнаний незадовільним. На думку членів комісії, бібліотека не вивчала ані читацьких запитів студентів у читальні, ані руху книжок, не знайомила студентів із новими надходженнями.

Після перевірки В. К. Пухтинському рекомендували закінчити впорядкування фонду бібліотеки при кабінетах до 15 травня 1931 року.

Він, як завідувач бібліотеки, повинен був розробити заходи щодо "просунення книг в студентську масу і негайно приступити до впровадження їх в життя" у п'ятиденний термін; до 1-го травня завершити каталогізацію нових надходжень книгозбірні та продовжити роботу зі складання систематичного каталогу. Його зобов'язали організувати бібліотечний гурток, упорядкувати зберігання газет таким чином, щоб жодна газета не була загублена, а зберігалася й використовувалася в газетному архіві читальні. Разом із тим керівництво зазначило неухвалене ставлення завідувача господарством т. Рибки до виконання постанов Ради в справі бібліотеки й запропонувало негайно виконати ці постанови. У наказі, зокрема, зазначалося: "... вважати, що завідувач бібліотеки на засадах єдиноначальності керує бібліотекою і сам відповідає за бібліотеку", а бібліотечна комісія – це дорадчий орган при завідувачі бібліотеки, метою якого є сприяння розвитку бібліотеки [118].

Знову і знову В. К. Пухтинський, як голова зборів завідувачів кабінетів, проводить наради та інструктажі щодо налагодження роботи в кабінетах. Він звертається до керівництва інституту з проханнями прийняти тимчасового робітника для роботи з фондом, провести електрику в приміщення бібліотечного архіву на першому поверсі, поставити залізні *grati* на вікнах у гоголівській кімнаті, відремонтувати грубку, бо в бібліотеці дуже холодно, обладнати замки до шаф, надбудувати полиці над шафами, придбати спецодяг та мило тощо [119]. Нарешті, у листопаді зазначену роботу виконали педагогічний, біологічний та кабінет образотворчого мистецтва, але в інших кабінетах (математичному, військовому, суспільствознавства, географічному, німецької, української та російської мови, хімічному, анатомії та фізіології, педологічному та фізичному) робота так і залишилася невиконаною [120].

Слід наголосити, що, крім упорядкування бібліотеки, проводилася велика робота зі списання літератури, здійснювалося передання книжок (в кількості 960 примірників) Ніжинському педагогічному технікуму, який почав функціонувати в місті Ніжині. Бібліотека влаштовувала виставки літератури з нагоди революційних свят, ювілеїв й актуальних поточних кампаній, брала участь у заняттях лікнепів та гуртків, поширювала практику надсилання бібліотечок-"пересувок" до підшефних об'єктів – Веркіївки, Кручи-Магерок, до парткабінету при Ніжинській радянській партшколі [121]. В. К. Пухтинський постійно організовував екскурсії бібліотекою ІНО, де "широкі верстви трудящихся колгоспників, червоноармійцев, учителів, учнів, студентів знайомилися зі скарбом бібліотеки" [122]. У 1933 році ІНО відвідав

М. О. Скрипник (1872–1933), який з 7 березня 1927 року по 7 липня 1933 року очолював Народний комісаріат освіти УСРР. Після екскурсії бібліотекою, яку провів В'ячеслав Костянтинович, нарком залишив запис у пам'ятній книзі бібліотеки: "На бібліотеку інституту наркомат освіти України досі не звертав належної уваги, надалі ж зміниться ставлення до неї" [123].

З метою збереження книжкового фонду у 1930 році В. К. Пухтинський розробляє правила користування бібліотекою, де чітко прописує методику роботи з боржниками. Цікаво, що, згідно з цими правилами, студенти, які не повернули своєчасно книги, позбавлялися не тільки права користування книгами, але й одержання стипендії, пільг, різних довідок та документів із канцелярії інституту до повернення заборгованості. Тих студентів, які вибували з інституту й не повертали книжок, притягали до відповідальності. Під час переведення на вищий курс, після представленої довідки про своєчасну здачу до бібліотеки та кабінетів усіх книжок, установлювалася обов'язкова відмітка в студкартках [124]. Викладачам інституту, які вчасно не повертали книги, не видавали зарплати й відпускних [125]. Особливо суворими були правила користування рукописним фондом фундаментальної бібліотеки. Згідно з ними, "коли в бібліотеці немає дублікатів певних книг і немає можливості їх придбати на книжковому ринку, то вони можуть видаватися штатному персоналу лише згідно до спеціального реєстру. Там обов'язково зазначалася дата з власноручною розпискою про видачу книжки та термін її повернення" [126, с. 6]

Саме в цей час В'ячеслав Костянтинович у контакті з центральною бібліотекою м. Ніжина розробляє проєкт створення в місті "Музею старої книги" та планує переведення фундаментальної бібліотеки при Інституті соціального виховання в ранг наукової бібліотеки всеукраїнського рівня [127]. Шкода, що втілити ці задуми тоді так і не вдалося.

У 1933 р. під час перевірки інституту представником компартійних органів з Києва було вказано, що бібліотека за своєю кількістю та цінністю посідає перше місце в області та заслуговує на перетворення її в "науково-публічну бібліотеку Чернігівської області" [128, с. 3].

6–8 червня 1931 року В. К. Пухтинський стає учасником бібліографічної конференції, яка відбулася в м. Києві [129] та увійшла в історію бібліотечної справи як найнегативніше явище в українській бібліографії та книгознавстві того періоду. У резолюції конференції "контрреволюційними осередками" було названо Бібліографічну комісію ВУАН, Науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії ВБУ з її періодичними органами – бібліографічними збірниками, "Журналом бібліотекознавства і бібліографії" та ін. Отже,

за тогочасною термінологією, були "здешифровані" "класово-ворожі сили", а разом із тим важкого удару завдано українській школі бібліографії та книгознавства [130, с. 37].

Чимало складного, тривожного, трагічного було в передвоєнне десятиріччя і в житті інституту та бібліотеки. Переглядаючи архівні матеріали того часу, спостерігаємо, як проходило "очищення педагогічних кадрів" та "викорчовування" націоналізму в інституті, звільнення та репресії працівників за ідеологічні погляди. Із наказу № 83 від 3–6 травня 1935 року: "Викладачеві німецької мови Пухтинському В. К. за рекомендацію студентам ідеологічно-шкідливого вірша винести сувору догану" [131]. Також відомо про важку долю колишнього бібліотекаря Ольги Дмитрівни Максимкової, яка була заарештована 25 вересня 1937 року за "антирадянську агітацію" та отримала 8 років таборів. Реабілітовано її було в 1956 році [132].

Другий рік п'ятирічки (1929–1930), рік розгорнутого наступу соціалізму всім фронтом, супроводжувався масовими чистками партапарату, наукових і культурно-просвітницьких закладів. Репресивна політика щодо науки виявлялася також у "чищенні" фондів наукових бібліотек, що проходили під гаслом партійності. Із фондів бібліотеки вилучалися праці репресованих учених, суспільно-політична, релігійна та художня література.

1930–1939 рр. були десятиліттям, повним протиріч. Успіх країни, котра перетворилася на могутню індустріальну державу, – і поруч із цим голодомор, репресії проти кращої частини наукової, військової, творчої інтелігенції, атмосфера страху й доносів. Усе це, безумовно, відбивалося на діяльності колективу бібліотеки, який розумів міру своєї відповідальності за зберігання унікального багатства, яким був книжковий фонд бібліотеки, а також за долі її співробітників.

У середині 1930-х рр. у надзвичайно складне становище потрапили працівники бібліотеки інституту, які часто не встигали слідкувати за новими списками забороненої літератури, просто фізично не встигали вилучати її з бібліотечних фондів. А невиконання таких наказів могло мати трагічні наслідки, у тому числі – звинувачення в усіх можливих антирадянських злочинах. Із доповідної записки 1933 року завідувача бібліотеки В. К. Пухтинського: "У погодженні з дирекцією, (бібліотека – *прим. авт.*) дбала за епізодичні й систематичні перевірки кафедрами робочого ядра в напрямку очищення від ідеологічно невитриманої та шкідливої літератури" [133].

Наприкінці 1930-х рр. бібліотеки всієї Радянської України втратили роль осередку навчально-освітнього та культурного життя, фактично перетворившись на агітаційну машину тоталітарної влади.

Із наказу по інституту від 1935 року: "До XVIII роковин Жовтневої Революції країна Рад під керівництвом Комуністичної Партії та любимого вождя пролетаріату всесвіту тов. Сталіна прийшла з великими успіхами на фронті господарчого та культурного будівництва..." [134]. В інформаційно-бібліотечному обслуговуванні рекомендувалися прийоми та методи, спрямовані на аналіз походження та благонадійності читачів під час їх оформлення до бібліотеки, змісту замовлених книжок, а також на формування читацьких інтересів у процесі користування ними довідковою інформацією, каталогами та картотеками. Одночасно розгортається кампанія щодо звинувачень у шкідництві бібліотекарів, які видавали заборонені книжки. Із заяви 1937 року співробітника Ніжинського інституту Якова Кузьмича Гончаренка в ЦК КП(б)У відділ шкіл: "Библиотека, директор Файт, выдает националистическую литературу студентам, например, работы Сенченко, журнал "Под марксистско-ленинским прапором" [135].

Незважаючи на "великі успіхи", 20–30-ті роки ХХ ст. були важкою сторінкою в історії бібліотеки Ніжинської вищої школи. Розпочинається санкціоноване Наркомпросом розпорошення цінних книжкових зібрань. Майже по всій Україні здійснювалися масові вилучення та переміщення культурних та історичних цінностей, що були зосереджені в музейних, бібліотечних і просвітницьких закладах ще з дореволюційної доби, або потрапили до них після ліквідації радянською владою державних чи церковних установ колишньої Російської імперії. Ще на колегії Наркомосу 5 червня 1919 р. було прийнято постанову про вилучення книжок духовного змісту, підручників із стародавніх мов, агітаційно-пропагандистської літератури попередніх урядів, 50 % белетристики польською та українською мовами. Ці книжки в 3-х примірниках дозволялося залишити лише у фундаментальних бібліотеках та в бібліотеці Наркомосу [136, с. 107].

Не оминули масові вилучення та переміщення цінних книжкових фондів і бібліотеку Ніжинської вищої школи. Унікальна бібліотечна колекція, яку роками дбайливо збирали професори та викладачі, зазнала суттєвих втрат. У 1934–1936 роках увесь рукописний фонд, уся "гоголіана" та частина стародруків бібліотеки були вилучені, розпорошені та передані до Всенародної бібліотеки України АН УСРР (зараз Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) (далі – ВБУ), Наукової бібліотеки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка й інших закладів.

Першою втратою для бібліотеки став "гоголівський фонд", який восени 1934 р. було передано до відділу рукописів Всенародної бібліотеки України. 21 жовтня 1934 р. було складено акт прийому-

передачі колекції, який підписали, з одного боку, завідувач бібліотеки НДПІ В'ячеслав Костянтинович Пухтинський, а з іншого – науковий співробітник ВБУ, згодом – відомий бібліограф і літературознавець Олександр Андріанович Назаревський. Улітку 1935 р. черга дійшла до книжкових колекцій основного фонду фундаментальної бібліотеки. 21 червня 1935 р. датовано наказ № 670, підписаний заступником наркома освіти УСРР А. І. Хаїтом, у якому йшлося про передачу з бібліотеки Ніжинського педагогічного інституту "за добром спеціальної комісії" наукових видань з античної, середньовічної та всесвітньої історії "для комплектування бібліотеки Київського державного університету". І хоча працівники бібліотеки робили все можливе, щоб зберегти одне з кращих наукових надбань Ніжинського педінституту (вилучали та приховували каталожні карточки із загального каталогу, ховали ключі від фондосховищ, переклеювали на корінцях книг етикетки з шифрами тощо), унікальне надбання інституту, яке становило його славу і гордість, було втрачено [137]. Треба зазначити, що справжніх масштабів вилучення та переміщення книжкових колекцій з бібліотеки Ніжинської вищої школи ми досі не знаємо. Обсяги й обставини цих переміщень, як і подальша доля та місцезнаходження окремих примірників книг, вилучених із Ніжина, потребують подальшого ґрунтовного вивчення. Можна тільки припустити, що саме ці події примусили В'ячеслава Костянтиновича Пухтинського 22 липня 1935 року подати заяву щодо звільнення з посади завідувача бібліотеки.

Тяжка і трагічна доля очікувала завідувача бібліотеки. Війна перекреслила всі його життєві плани. У вересні 1941 року Ніжин був окупований гітлерівськими військами. Дружина В. К. Пухтинського тяжко хворіла, дочка Елеонора щойно закінчила 8 класів середньої школи. Тож він залишився в окупованому місті. Щоб утримувати сім'ю, В. Пухтинський спочатку працює в колгоспі ім. М. Горького на Кручі на сільськогосподарчих роботах, а з 8 жовтня 1941 року працює старшим науковим співробітником Ніжинського архіву. Після звільнення Ніжина радянською армією у вересні 1943 року В. К. Пухтинського майже одразу було заарештовано. 6 жовтня 1943 року військовим трибуналом 60-ї армії В'ячеслава Костянтиновича було засуджено за ст. 54, п. 1а "за співробітництво з окупантами", за що він отримав 10 років виправних таборів із конфіскацією майна. Після закінчення терміну ув'язнення В. К. Пухтинський зміг нарешті повернутися додому до Ніжина. Згідно з указом Президії Верховної Ради СРСР від 17.09.1955 р., його було амністовано [138]. В'ячеслав Костянтинович продовжує наукову роботу, стає позаштатним співробітником наукового журналу "Вісник давньої історії", пише спогади, наукові

доповіді, статті, листується зі своїм колишнім колегою, співробітником Ермітажу І. Г. Спаським. Навесні 1958 року йому, як сторонній особі, забороняють користуватися книжковим зібранням бібліотеки Ніжинського педагогічного інституту, у якій він свого часу працював завідувачем. Ображений В'ячеслав Костянтинович пише листа тодішньому директору НДПІ М. І. Поводу: "Многоуважаемый Марк Иванович! Я, рядовой научный работник, обратился к Вам, высшему представителю науки в Нежине, со скромной просьбой разрешить мне продолжать пользоваться книгами из библиотеки НПИ, что Вами беспрепятственно разрешено мне с 1955 года. Однако, по неизвестным для меня мотивам, Вы отказали в моей просьбе. Очевидно Вы забыли, что работе в библиотеке НПИ я в свое время отдал 6 лет, и эта работа была не из легких. Забыли Вы также, что я 16 лет работал в институте, сперва аспирантом, а потом преподавателем, и, будучи перегружен текущей работой, неоднократно выступал с научными докладами на научных сессиях и конференциях института, а в 1940 г. добился ученой степени кандидата исторических наук. К этому позволяю себе добавить, что я состою сотрудником журнала "Вестник древней истории". Отказом Вы лишаете меня продолжать научную работу. Нахожу Ваш отказ, не имеющим серьезных оснований. С уважением, В. К. Пухтинский. 13.05.1958 г." [139].

Декілька разів він робить спроби отримати дозвіл на користування бібліотекою Ніжинського державного педінституту, звертається навіть до обласних та республіканських керівних органів. Нарешті в середині вересня 1958 р., після телефонного дзвінка вищого керівництва, В. К. Пухтинського відновили в правах користування інститутською бібліотекою. Помер В'ячеслав Костянтинович у Ніжині 2 лютого 1980 року.

Повертаючись у 30-ті роки, зазначимо, що незважаючи на економічні труднощі й різні негаразди, завдяки адміністрації навчального закладу та наполегливій праці В. К. Пухтинського і його співробітників-бібліотекарів, було облаштовано приміщення бібліотеки; виготовлено нові шафи, полиці, завершено електрифікацію бібліотечного архіву; остаточно упорядковано книжковий фонд кабінетів та ліквідовані "книжкові кладовища" в книгосховищах, здійснено інвентаризацію книжок, котрі надійшли в інститут в роки революції, налагоджено обмін дублетів книг з іншими бібліотеками, майже завершено роботу з упорядкування абеткового та систематичного каталогів.

Із 20 листопада 1935 року бібліотеку очолює доцент російської літератури Ф. Г. Пестушко [140] (на жаль, відомостей про нього виявити не вдалося, архівні документи цього часу було втрачено в

роки Другої світової війни – прим. авт.). Відомо, що в бібліотеці для кращого обслуговування студентів під час підготовки до заліків читальна зала була відкритою з 17.00 до 23.00, а у вихідні дні – з 10.00 години до 22.00 години. В цей час також було організовано читальню для заочників. На жаль, архівні документи з 1935 року у відділі забезпечення збереження документів у місті Ніжині відсутні.

Отже, відкрито ще одну сторінку історії бібліотеки. У житті Ніжинської вищої школи та її бібліотеки 20–30-х років ХХ ст. було чимало складного, тривожного й трагічного. Та все ж колектив НВШ у тих непростих умовах продовжував роботу, прагнув готувати кваліфікованих спеціалістів-учителів, і не останню роль у цьому відіграла інститутська бібліотека.

Література

1. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. 420 с.
2. Самойленко С. Г. Книжкове зібрання професора історії М. М. Бережкова в бібліотеці Ніжинського педагогічного інституту. *Історія та культура Лівобережжя України: матеріали міжнародної конференції (травень, 1996)*. Київ: Ніжин, 1997. С. 129–138.
3. Морозов О. До питання про масове вилучення книжкових пам'яток із бібліотечної колекції Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя в 1934–1936 роках. *Ніжинська старовина*. Ніжин, 2013. Вип. 15 (18). С. 73–79.
4. Осіпова Г. С. Сторінки історії бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: роки революції (1917–1920 рр.). *Література та культура Полісся. Серія "Історичні науки"*. № 9. Ніжин, 2018. Вип. 90. С. 216–253.
5. Осіпова Г. С. В. К. Пухтинський та його внесок у розвиток бібліотеки Ніжинської вищої школи у 20–30 рр. ХХ ст. (до 130-річчя від дня народження педагога, історика, краєзнавця, філолога, завідувача бібліотеки Ніжинської вищої школи). *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*. № 11. Ніжин, 2018. Вип. 93. С. 256–297.
6. ВДАЧОН (Відділ держ. архіву Чернігівської області в м. Ніжині). Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 49 зв.
7. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 98.
8. Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927: зб. док. та матеріалів. Київ: Наукова думка, 1979. 667 с.
9. Мошик І. Регіональна вища освіта Чернігівщини у 20-х рр. ХХ ст. *Сіверянський літопис*. 2009. № 2–3. С. 137–145.
10. Из истории реформ Нежинского института. *Пролетарская мысль*. 1922. 12 ноября (№ 7). С. 17.
11. Пухтинський В. Історія Ніжинського інституту. *Ніжинські вісті*. 1942. 3 червня (№ 20). С. 2.

12. Культурне будівництво в . . . С. 102.
13. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 49.
14. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. С. 213–214.
15. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 48, 48 зв.
16. Моціяка П. П. Людина зі зброєю в храмі науки: хроніка протистояння (історико-філологічний інститут князя Безбородька в 1917–1920 рр.). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2009. Вип. 48. С. 112–125.
17. Чернігівщина: енциклопедичний довідник. Київ: УРЕ, 1990. 1005 с.
18. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. С. 241.
19. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. С. 246–248.
20. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 415. Арк. 23 зв.
21. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 98.
22. ВДАЧОН. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2345. Арк. 33, 33 зв.
23. Там само. Арк. 53 зв.
24. Там само. Арк. 47 зв.
25. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 50 зв., 51.
26. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 14, 16.
27. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ ст. Київ: Четверта хвиля, 2009. 270 с.
28. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 166. Оп. 6. Спр. 613.
29. Рогова П. І. Забезпечення інформаційних потреб вчителів: тенденції розвитку освітянських бібліотек. *Директор школи*. 2003. № 4. С. 59–66.
30. Морозов О. До питання про масове *Ніжинська старовина*. Ніжин, 2013. Вип. 15 (18). С. 74.
31. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2 зв.
32. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 14.
33. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 663. Арк. 7.
34. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 49.
35. История библиотечного дела в СССР: документы и материалы. 1918–1920. Москва: Книга, 1975. 277 с.
36. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 54, 54 зв.
37. Там само. Арк. 67.
38. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 20 зв. –24 зв.
39. Там само. Арк. 16., 18 зв., 31 зв.
40. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 96 зв.
41. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 16 зв., 17.
42. Там само. Арк. 62 зв.
43. ВДАЧОН. Ф. Р-6121, Оп. 1. Спр. 656. Арк. 4.
44. ВДАЧОН. Ф. Р-6121, Оп. 1. Спр. 13. Арк. 53.
45. ВДАЧОН. Ф. Р-6121, Оп. 1. Спр. 658, Арк. 7.
46. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 663. Арк. 7.
47. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 6.

48. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005С. 242–243.
49. Маяковський Я. Л. Наукові бібліотеки УССР. *Журнал бібліотекознавства та бібліографії*. 1927. № 1. С. 111–119.
50. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 241. Арк. 130 зв.
51. Страшко Є. Гоголівський інститут у 20–30-х роках. *Сіверянський літопис*. 2000. №5. С. 24–27.
52. Березюк Н. М., Левченко І. Г., Чигринова Р. П. Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805–2005). Харьков: Тимченко А. Н., 2006. 390 с.
53. Бойко О. Д. Здійснення українізації Ніжинського інституту народної освіти (1923–1926 рр.). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 1990. Вип. 1. С. 102–103.
54. ВДАЧОН. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2344. Арк. 54 зв.
55. ВДАЧОН. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2345. Арк. 68.
56. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Спр. 46. Арк. 10.
57. Кудряшова Г. Ю. Эволюция миссии библиотек отечественных высших учебных заведений. Екатеринбург, 2004. 134 с. URL: [study. urfu.ru/Aid/Publication/5463/1/Кудряшова_Монография. pdf](http://study.ufr.ru/Aid/Publication/5463/1/Кудряшова_Монография.pdf) (дата обращения: 28.10.2019).
58. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 32.
59. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 3 зв.
60. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 664. Арк. 296, 296 зв.
61. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1742. Арк. 28, 29, 30, 30 зв.
62. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 61, 61 зв., 73, 73 зв.
63. Березюк Н. М., Левченко І. Г., Чигринова Р. П. Библиотека Харьковского . . . С. 96.
64. ВДАЧОН. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2358. Арк. 10, 10 зв.
65. Бережков М. Н. Дневник. XXXI-я [тетрадь]. 1918 г. *Институт рукопису НБУВ*. Ф. XXIII. Од. зб. 44. Арк. 8, 8 зв.
66. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1742. Арк. 28, 29, 30, 30зв.
67. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 137, 137зв., 138, 138 зв.
68. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 190. Арк. 16 зв.
69. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 137, 138 зв.
70. ВДАЧОН. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2344. Арк. 36 зв.
71. Там само. Арк. 50.
72. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 39.
73. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 63, 63 зв., 64, 64 зв.
74. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 584. Арк. 213.
75. Кулжинский С. С. Краткая история и генеалогия рода Кулжинских. Дубна, 2007. 528 с.
76. Шилов Л. А. Кулжинская (Кульжинская) Людмила Степановна. Со-трудники РНБ – деятели науки и культуры: Биографический словарь, т. 1–4. Дата оновлення: 29.04.2019. URL: http://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=633 (дата звернення 28. 10. 2019).
77. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3297. Арк. 3.
78. Там само. Арк. 9.

79. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 415. Арк. 36.
80. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 664. Арк. 3, 4 зв.
81. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 415. Арк. 46.
82. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1742. Арк. 28, 29, 30, 30 зв.
83. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 130.
84. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 96. Арк. 70, 71, 72.
85. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 664. Арк. 3, 3 зв., 4, 4 зв.
86. Абрамов К. И. История библиотечного дела в СССР. Москва: Книга, 1980. 351 с.
87. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 664. Арк. 3, 3 зв., 4, 4 зв.
88. Онищенко О., Дубровіна Л. Бібліотечна справа в Україні ХХ ст.: 1917–1931 рр. *Бібліотечний вісник*. 2005. № 3. С. 3–16.
89. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3050. Арк. 3.
90. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 7.
91. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 664. Арк. 5.
92. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 77.
93. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 27, 41, 61, 61 зв.
94. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 8, 8 зв.
95. Маяковский Я. Л. Научные библиотеки УССР. *Журнал бібліотекознавства та бібліографії*. 1927. № 1. С. 111–119.
96. ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. 47. № 212. Арк. 62.
97. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 41.
98. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3297. Арк. 9.
99. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 415. Арк. 85 зв.
100. ДАЧО (Державний архів Чернігівської області). Ф. Р-1275. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 3.
101. Морозов О. До питання про масове С. 73.
102. Порада С. За більшовицьку принципівість у боротьбі за якість навчання в педВІШ'ї. *Збірник Ніжинського Інституту соціального виховання*. Ніжин, 1933. Кн. 1. С. 1–51.
103. Там само. С. 36
104. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 67.
105. Березюк Н. М., Левченко І. Г., Чигринова Р. П. Библиотека Харьковского С. 111.
106. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3156. Арк. 20 зв., 27 зв., 39 зв., 44 зв., 45.
107. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 683. Арк. 6, 6 зв.
108. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 96. Арк. 32.
109. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 683. Арк. 6, 6 зв.
110. Там само. Арк. 19, 19 зв.
111. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1665. Арк. 18, 19.
112. Осіпова Г. С. В. К. Пухтинський та його внесок С. 268.
113. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 683. Арк. 3.
114. Там само. Арк. 5, 5 зв.
115. ВДАЧОН. ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1665. Арк. 18, 19.

116. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 679. Арк. 1, 1 зв.
117. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1665. Арк. 48 зв.
118. Там само. Арк. 61, 61 зв.
119. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 679. Арк. 14, 14 зв.
120. Там само. Арк. 12, 13.
121. Там само. Арк. 14, 14 зв.
122. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3050. Арк. 13, 13 зв.
123. Осіпова Г. С. В. К Пухтинський та його внесок С. 288.
124. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1665. Арк. 41 зв.
125. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3156. Арк. 5 зв.
126. Ленченко Н., Костенко І. Перший завідувач бібліотеки. *Альма Матер*. 2002. Квітень-травень. С. 6.
127. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 683. Арк. 6, 6 зв.
128. Литвиненко Л. І. Приваблювала багатьох науковців. *Alma mater*. 1997. травень-червень. С. 3.
129. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 1665. Арк. 76.
130. Березкіна В. Бібліографічні джерела зарубіжної україніки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 24. С. 35–43.
131. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3155. Арк. 47, 47 зв.
132. Максимкова Ольга Дмитрівна. Національний банк репресованих. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/?ID=369793> (дата звернення: 8.11.2019).
133. ВДАЧОН Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3050. Арк. 13, 13 зв.
134. ВДАЧОН Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3157. Арк. 88.
135. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа С. 267–268.
136. Дубровіна Л. А. Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті: монографія. Київ, 2009. 530 с.
137. Морозов О. С. До питання про масове С. 74, 75, 76, 77.
138. Осіпова Г. С. В. К. Пухтинський та його внесок С. 275.
139. ДАЧО. Ф. Р-1275. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 5.
140. ВДАЧОН Ф. Р-6121. Оп. 2. Спр. 3157. Арк. 4 зв.

References

1. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia ; Aspekt-Polihrاف [in Ukrainian].
2. Samoilenko, S. H. (1997). Knyzhkove zibrannia profesora istorii M. M. Berezhkova v bibliotetsi Nizhynskoho pedahohichnoho instytutu [The book collection of professor of history M. M. Berezhkov at the library of the Nizhyn Pedagogical Institute]. Istoriiia ta kultura Livoberezhzhia Ukrainy: materialy mizhnarodnoi konferentsii (traven, 1996) (p. 129–138). [The history and the culture of the Left Bank of Ukraine: materials of the international conference (May, 1996)]. Nizhyn [in Ukrainian].
3. Morozov, O. (2013). Do pytannia pro masove vyluchennia knyzhkovykh pamiatok iz bibliotechnoi kolektsii Nizhynskoho derzhavnogo

pedagogichnoho instytutu im. M. V. Hoholia v 1934–1936 rokakh [On the question of the mass removal of books from the library collection of Mykola Gogol Nizhyn State Pedagogical Institute. M. V. Gogol in 1934-1936.]. Nizhynska starovyna [Nizhyn Antiquity]. Nizhyn (Vol. 15 (18)) [in Ukrainian].

4. Osipova, H. S. (2018). Storinky istorii biblioteki Nizhynskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Hoholia: roky revoliutsiii (1917–1920 rr.) [The pages of the history of the library of Mykola Gogol Nizhyn State University: the years of the revolution (1917–1920)]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya*. 90. 216–253 [in Ukrainian].

5. Osipova, H. S. (2018). V. K. Pukhtynskiy ta yoho vnesok u rozvytok biblioteki Nizhynskoi vyshchoi shkoly u 20–30 rr. XX st. (do 130-richchia vid dnia narodzhennia pedahoha, istoryka, kraieznavtsia, filoloha, zaviduvacha biblioteki Nizhynskoi vyshchoi shkoly) [V. K. Pukhtinsky and his contribution to the development of the library of Nizhyn High School in the 20-30's of the XX century]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya*. 93. 256-297 [in Ukrainian].

6. VDACHON (Viddil derzh. arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni). F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 49 zv [in Ukrainian].

7. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 91. Ark. 98 [in Ukrainian].

8. (1979). *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR 1917–1927: zb. dok. ta materialiv*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

9. Moshyk, I. (2009). Rehionalna vyshcha osvita Chernihivshchyny u 20- kh rr. XX st. [The regional higher education of Chernihiv region in the 1920's]. *Siverianskyi litopys – Siverian Chronicle*. 2–3. 137–145 [in Ukrainian].

10. (1922). *Yz ystorry reform Nezhynskoho ynstytuta* [From the history of the reforms of the Nizhyn Institute]. *Proletarskaia mysl – Proletarian thought*. 7. 17 [in Russian].

11. Pukhtynskiy, V. (1942). *Istoriia Nizhynskoho instytutu* [The history of the Nizhyn Institute]. *Nizhynski visti– Nizhyn news*. 20. 2 [in Ukrainian].

12. (1979). *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR 1917–1927: zb. dok. ta materialiv*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

13. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 49 [in Ukrainian].

14. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). *Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii* [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia ; Aspekt-Polihraf, pp. 213-214 [in Ukrainian].

15. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 48, 48 zv [in Ukrainian].

16. Motsiia, P. P. (2009). *Liudyna zi zbroieiu v khrami nauky: khronika protystoiannia (istoryko-filolohichniy instytut kniazia Bezborodka v 1917–1920 rr.)* [A man with weapon in science temple: the chronicle of confrontation (Prince Bezborodko Historical and Philological Institute in 1917-1920)]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya*. 48. 112-115 [in Ukrainian].

17. (1990). *Chernihivshchyna: entsyklopedychnyi dovidnyk*. Kyiv : URE, 1990 [in Ukrainian].

18. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). *Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii* [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia ; Aspekt-Polihraf, p. 241 [in Ukrainian].

19. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia; Aspekt-Polihraf, pp. 246-248 [in Ukrainian].
20. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 415. Ark. 23 zv. [in Ukrainian]
21. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 662. Ark. 98 [in Ukrainian].
22. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2345. Ark. 33, 33 zv. [in Ukrainian]
23. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2345. Ark. 53 zv. [in Ukrainian]
24. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2345. Ark. 47 zv. [in Ukrainian]
25. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 4. Ark. 50 zv., 51 [in Ukrainian].
26. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 89. Ark. 14, 16 [in Ukrainian].
27. Rohova, P. I. (2009). Pedahohichni biblioteki Ukrainy (druga polovyna XIX – 20-ti rr. XX st.) [The pedagogical libraries of Ukraine (second half of XIX - 20's of XX century).] Kyiv : Chetverta khvylya [in Ukrainian].
28. TsDIAK Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv). F. 166. Op. 6. Spr. 613 [in Ukrainian].
29. Rohova, P. (2003). Zabespechennia informatsiinykh potreb vchyteliv: tendentsii rozvitku osvitianskykh bibliotek [The provision of information needs of teachers: trends in the development of educational libraries]. Dyrektor shkoly – School Director. 4. 59–66 [in Ukrainian].
30. Morozov, O. (2013). Do pytannia pro masove vyluchennia knyzhkovykh pamiatok iz bibliotechnoi koleksii Nizhynskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu im. M. V. Hoholia v 1934–1936 rokakh [On the question of the mass removal of books from the library collection of Mykola Gogol Nizhyn State Pedagogical Institute. M. V. Gogol in 1934-1936.]. Nizhynska starovyna [Nizhyn Antiquity]. Nizhyn (Vol. 15 (18)), p. 274 [in Ukrainian].
31. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 6. Ark. 2 zv. [in Ukrainian]
32. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 89. Ark. 14 [in Ukrainian].
33. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 663. Ark. 7 [in Ukrainian].
34. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 49 [in Ukrainian].
35. Ystoryia byblyotechnoho dela v SSSR: dokumenty y materyali. 1918–1920. Moskva : Knyha, 1975. 277 s.
36. VDACHON F. R-6121. Op. 1. Spr. 4. Ark. 54, 54 zv. [in Ukrainian]
37. VDACHON F. R-6121. Op. 1. Spr. 4. Ark. 67 [in Ukrainian].
38. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 11. Ark. 20 zv.–24 zv. [in Ukrainian]
39. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 11. Ark. 16., 18 zv., 31 zv. [in Ukrainian]
40. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 96 zv. [in Ukrainian]
41. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 11. Ark. 16 zv., 17 [in Ukrainian].
42. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 11. Ark. 62 zv. [in Ukrainian]
43. VDACHON F. R-6121, Op. 1. Spr. 656. Ark. 4 [in Ukrainian].
44. VDACHON F. R-6121, Op. 1. Spr. 13. Ark. 53 [in Ukrainian].
45. VDACHON F. R-6121, Op. 1. Spr. 658, Ark. 7 [in Ukrainian].
46. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 663. Ark. 7 [in Ukrainian].
47. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 46. Ark. 6 [in Ukrainian].

48. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia ; Aspekt-Polihraf, pp. 242-243 [in Ukrainian].
49. Maiakovskiy, Ya. L. (1927). Naukovi biblioteki USSR [Scientific libraries of the USSR]. Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafii – Journal of Librarianship and Bibliography. 1. 111–119 [in Ukrainian].
50. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 241. Ark. 130 zv. [in Ukrainian]
51. Strashko, Ye. (2000). Hoholivskiy instytut u 20–30-kh rokakh [Gogol Institute in the 20-30's]. Siverianskyi litopys– Siverian Chronicle. 5. 24–27 [in Ukrainian].
52. Bereziuk, N. M., Levchenko, Y. H., Chyhrynova, R. P. (2006). Byblyoteka Kharkovskoho natsyonalnoho unyversyteta ymeny V. N. Karazyna za 200 let (1805–2005) [The library of Kharkiv National University named after V. N. Karazin for 200 years (1805–2005)]. Kharkov [in Russian].
53. Boiko, O. D. (1990). Zdiisnennia ukrainizatsii Nizhynskoho instytutu narodnoi osvity (1923–1926 rr.) [The implementation of the Ukrainianization of the Nizhyn Institute of Public Education (1923-1926)]. Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya. 1. 102–103 [in Ukrainian].
54. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2344. Ark. 54 zv. [in Ukrainian]
55. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2345. Ark. 68 [in Ukrainian].
56. VDACHON. F. R-6121. Spr. 46. Ark. 10 [in Ukrainian].
57. Kudriashova, H. Yu. (2004). Evoliutsiya myssyy byblyotek otechestvennykh vysshykh uchebnykh zavedenyi [The evolution of the mission of libraries of domestic higher educational institutions]. Ekaterynburh. URL: study.urfu.ru/Aid/Publication/5463/1/Kudriashova_Monohrafyia.pdf (Last accessed: 28.10.2019) [in Russian].
58. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 44. Ark. 32 [in Ukrainian].
59. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 91. Ark. 3 zv. [in Ukrainian]
60. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 664. Ark. 296, 296 zv. [in Ukrainian]
61. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1742. Ark. 28, 29, 30, 30 zv. [in Ukrainian]
62. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 135. Ark. 61, 61 zv., 73, 73 zv. [in Ukrainian]
63. Bereziuk, N. M., Levchenko, Y. H., Chyhrynova, R. P. (2006). Byblyoteka Kharkovskoho natsyonalnoho unyversyteta ymeny V. N. Karazyna za 200 let (1805–2005) [The library of Kharkiv National University named after V. N. Karazin for 200 years (1805–2005)]. Kharkov, p. 96 [in Russian].
64. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2358. Ark. 10, 10 zv. [in Ukrainian]
65. Berezhkov M. N. Dnevnyk. KhKhKhI-ya [tetrad]. 1918 h. Instytut rukopysu NBUV. F. KhKhIII. Od. zb. 44. Ark. 8, 8 zv. [in Ukrainian]
66. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1742. Ark. 28, 29, 30, 30 zv. [in Ukrainian]
67. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 662. Ark. 137, 137zv., 138, 138 zv. [in Ukrainian]
68. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 190. Ark. 16 zv. [in Ukrainian]
69. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 662. Ark. 137, 138 zv. [in Ukrainian]

70. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2344. Ark. 36 zv. [in Ukrainian]
71. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2344. Ark. 50 [in Ukrainian].
72. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 4. Ark. 39 [in Ukrainian].
73. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 13. Ark. 63, 63 zv., 64, 64 zv. [in Ukrainian]
74. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 584. Ark. 213 [in Ukrainian].
75. Kulzhynskiy, S. S. (2007). *Kratkaia ystoria y henealohyia roda Kulzhynskyykh* [A brief history and genealogy of the Kulzhinsky clan]. Dubna [in Russian].
76. Shylov, L. A. (2019). *Kulzhynskaia (Kulzhynskaia) Liudmyla Stepanovna. Sotrudnyky RNB – deiately nauky y kultury: Vyohrafychesky slovar, t. 1–4* [Kulzhinsky (Kulzhinsky) Lyudmila Stepanovna. The employees of the NLR are figures of science and culture: Biographical Dictionary, vols. 1–4]. URL: http://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=633 (Last accessed: 28.10.2019) [in Russian].
77. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3297. Ark. 3 [in Ukrainian].
78. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3297. Ark. 9 [in Ukrainian].
79. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 415. Ark. 36 [in Ukrainian].
80. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 664. Ark. 3, 4 zv. [in Ukrainian]
81. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 415. Ark. 46 [in Ukrainian].
82. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1742. Ark. 28, 29, 30, 30 zv. [in Ukrainian]
83. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 662. Ark. 130 [in Ukrainian].
84. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 96. Ark. 70, 71, 72 [in Ukrainian].
85. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 664. Ark. 3, 3 zv, 4, 4 zv. [in Ukrainian]
86. Abramov, K. Y. (1980). *Ystoria byblyotechnoho dela v SSSR* [The history of librarianship in the USSR]. Moscow : Knyha [in Russian].
87. VDACHON. F. R-6121. Op.1. Spr. 664. Ark. 3, 3 zv, 4, 4 zv. [in Ukrainian]
88. Onyshchenko, O., Dubrovina, L. (2005). *Bibliotechna sprava v Ukraini XX st.: 1917–1931 rr.* [Library affairs in Ukraine in the 20th Century: 1917-1931] *Bibliotechnyi visnyk– Library Bulletin.* 3. 3–16 [in Ukrainian].
89. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3050. Ark. 3 [in Ukrainian].
90. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 135. Ark. 7 [in Ukrainian].
91. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 664. Ark. 5 [in Ukrainian].
92. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 91. Ark. 77 [in Ukrainian].
93. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 135. Ark. 27, 41, 61, 61 zv. [in Ukrainian]
94. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 110. Ark. 8, 8 zv. [in Ukrainian]
95. Maiakovskiy, Ya. L. (1927). *Naukovi biblioteky USSR* [The scientific libraries of the USSR]. *Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafii – Journal of Librarianship and Bibliography.* 1. 111–119 [in Ukrainian].
96. IR NBUV (Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho). F. 47. № 212. Ark. 62 [in Ukrainian].
97. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 135. Ark. 41 [in Ukrainian].

98. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3297. Ark. 9 [in Ukrainian].
99. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 415. Ark. 85 zv. [in Ukrainian]
100. DACHO (Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti). F. R-1275. Op. 2. Spr. 1. Ark. 3 [in Ukrainian].
101. Morozov, O. (2013). Do pytannia pro masove vyluchennia knyzhkovykh pamiatok iz bibliotechnoi kolektsii Nizhynskoho derzhavnogo pedahohichnoho instytutu im. M. V. Hoholia v 1934–1936 rokakh [On the question of the mass removal of books from the library collection of Mykola Gogol Nizhyn State Pedagogical Institute. M. V. Gogol in 1934-1936.]. *Nizhynska starovyna [Nizhyn Antiquity]. Nizhyn (Vol. 15 (18)), p. 73 [in Ukrainian].*
102. Porada, S. (1933). Za bilshovytsku pryntsyypovist u borotbi za yakist navchannia v pedvyshi [For the Bolshevik principle in the fight for the quality of higher education]. *Zbirnyk Nizhynskoho Instytutu sotsialnoho vykhovannia – Collection of Nizhyn Institute for Social Education. Nizhyn. Vol. 1. 1–51 [in Ukrainian].*
103. Porada, S. (1933). Za bilshovytsku pryntsyypovist u borotbi za yakist navchannia v pedvyshi [For the Bolshevik principle in the fight for the quality of higher education]. *Zbirnyk Nizhynskoho Instytutu sotsialnoho vykhovannia – Collection of Nizhyn Institute for Social Education. Nizhyn. Vol. 1. 1–51, S. 36 [in Ukrainian].*
104. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 135. Ark. 67 [in Ukrainian].
105. Bereziuk, N. M., Levchenko, Y. H., Chyhyrynova, R. P. (2006). *Byblyoteka Kharkovskoho natsyonalnoho unyversyteta ymeny V. N. Karazyna za 200 let (1805–2005) [The library of Kharkiv National University named after V. N. Karazin for 200 years (1805–2005)]. Kharkov, p. 111 [in Russian].*
106. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3156. Ark. 20 zv, 27 zv., 39 zv., 44 zv., 45 [in Ukrainian].
107. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 683. Ark. 6, 6 zv. [in Ukrainian]
108. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 96. Ark. 32 [in Ukrainian].
109. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 683. Ark. 6, 6 zv. [in Ukrainian]
110. Tam samo. Ark. 19, 19 zv. [in Ukrainian]
111. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 18, 19 [in Ukrainian].
112. Osipova, H. S. (2018). V. K. Pukhtynskyi ta yoho vnesok u rozvytok biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly u 20–30 rr. XX st. (do 130-richchia vid dnia narodzhennia pedahoha, istoryka, kraieznavtsia, filoloha, zaviduvacha biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly) [V. K. Pukhtinsky and his contribution to the development of the library of Nizhyn High School in the 20-30's of the XX century]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya. 93. 256-297 [in Ukrainian].*
113. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 683. Ark. 3 [in Ukrainian].
114. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 683. Ark. 5, 5 zv. [in Ukrainian]
115. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 18, 19 [in Ukrainian].
116. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 679. Ark. 1, 1 zv. [in Ukrainian]
117. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 48 zv. [in Ukrainian]
118. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 61, 61 zv. [in Ukrainian]
119. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 679. Ark. 14, 14 zv. [in Ukrainian]

120. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 679. Ark. 12, 13 [in Ukrainian].
121. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 679. Ark. 14, 14 zv. [in Ukrainian]
122. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3050. Ark. 13, 13 zv. [in Ukrainian]
123. Osipova, H. S. (2018). V. K. Pukhtynskyi ta yoho vnesok u rozvytok biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly u 20–30 rr. XX st. (do 130-richchia vid dnia narodzhennia pedahoha, istoryka, kraieznavtsia, filoloha, zaviduvacha biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly) [V. K. Pukhtynsky and his contribution to the development of the library of Nizhyn High School in the 20-30's of the XX century]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya*. 93. p. 288 [in Ukrainian].
124. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 41 zv. [in Ukrainian]
125. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 3156. Ark. 5 zv. [in Ukrainian]
126. Lenchenko, N., Kostenko, I. Pershyi zaviduvach biblioteky [The first head of the library]. *Alma Mater – Alma Mater*. 6 [in Ukrainian].
127. VDACHON. F. R-6121. Op. 1. Spr. 683. Ark. 6, 6 zv. [in Ukrainian]
128. Lytvynenko, L. I. (1997). Pryvabliuvava bahatokh naukovtsiv [It attracted many scientists]. *Alma Mater – Alma Mater*. 3 [in Ukrainian].
129. VDACHON. F. R-6121. Op. 2. Spr. 1665. Ark. 76 [in Ukrainian].
130. Berezkina, V. (2009). Bibliohrafichni dzherela zarubizhnoi ukrainiky [The bibliographic sources of foreign Ukrainians]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – The scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky*. Kyiv. 24. 35–43 [in Ukrainian].
131. VDACHON F. R-6121. Op. 2. Spr. 3155. Ark. 47, 47 zv. [in Ukrainian]
132. Maksymkova, O. D. Natsionalnyi bank represovanykh [National Bank of the Repressed]. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/?ID=369793> (Last accessed: 8.11.2019) [in Ukrainian].
133. VDACHON F. R-6121. Op. 2. Spr. 3050. Ark. 13, 13 zv. [in Ukrainian]
134. VDACHON F. R-6121. Op. 2. Spr. 3157. Ark. 88 [in Ukrainian].
135. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn High School: the pages of history]. *Nizhyn : NDU im. M. Hoholia ; Aspekt-Polihrاف*, pp. 267-268 [in Ukrainian].
136. Dubrovina, L. A. Onyshchenko, O. S. Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti [The library business in Ukraine in the XX century]. *Kyiv* [in Ukrainian].
137. Morozov, O. (2013). Do pytannia pro masove vyluchennia knyzhkovykh pamiatok iz bibliotechnoi kolektsii Nizhynskoho derzhavnogo pedahohichnogo instytutu im. M. V. Hoholia v 1934–1936 rokakh [On the question of the mass removal of books from the library collection of Mykola Gogol Nizhyn State Pedagogical Institute. M. V. Gogol in 1934–1936.]. *Nizhynska starovyna [Nizhyn Antiquity]*. *Nizhyn* (Vol. 15 (18)), pp. 74-77 [in Ukrainian].
138. Osipova, H. S. (2018). V. K. Pukhtynskyi ta yoho vnesok u rozvytok biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly u 20–30 rr. XX st. (do 130-richchia vid dnia narodzhennia pedahoha, istoryka, kraieznavtsia, filoloha, zaviduvacha biblioteky Nizhynskoi vyshchoi shkoly) [V. K. Pukhtynsky and his contribution to the development of the library of Nizhyn High School in the 20-30's of the XX century]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissya*. 93. p. 275 [in Ukrainian].

139. DACHO. F. R-1275. Op. 1. Spr. 28. Ark. 5 [in Ukrainian].
140. VDACHON F. R-6121. Op. 2. Spr. 3157. Ark. 4 zv. [in Ukrainian]
-

H. S. Osipova

the Head of the Service and Depository Department
at the library of Nizhyn Mykola Gogol State University

L. P. Kosovskykh

the Head of the Circulation Service at the library of Nizhyn Mykola Gogol State University

From the history of the library of Nizhyn Mykola Gogol State University: the years of great turning point (1920–1930)

A difficult and controversial period in the development of the library at the Nizhyn School of Higher Learning in the soviet socio-political realities in the 20–30-ies of the XX century is analyzed. Crucial and dynamic changes in the organizational system, methodological assumptions and approaches in defining priorities in the development of the higher educational establishment took place at that time.

The activities of the library and its place in the history of the Nizhyn School of Higher Learning and Library Science in Ukraine which can be characterized as centralization are described. The experience of the library in forming the depository and its use in the educational process, some peculiarities in the functioning of the depository and providing service to customers are disclosed. The contribution into the development of the depository made by M. N. Berezhkov, L. S. Kulzhynska, V. K. Pukhtynskyi is studied.

Key words: *Nizhyn School of Higher Learning, Nizhyn institute of Peoples' Education, history of Library Science.*